

Studie- och yrkesvägledningen i komvux

Med fokus på grundläggande och gymnasial nivå

Tematisk kvalitetsgranskning

Diarienummer: 2024:493

Tematisk kvalitetsgranskning

Varje år gör Skolinspektionen ett antal tematiska kvalitetsgranskningar inom viktiga områden. Då granskar vi verksamheters kvalitet inom ett avgränsat tema. Granskningen görs i förhållande till nationella mål och riktlinjer samt aktuella utredningar och studier. Skolinspektionens iakttagelser, analyser och bedömningar redovisas dels i form av enskilda beslut till de granskade verksamheterna, dels i denna övergripande rapport. De iakttagelser och slutsatser som presenteras i rapporten baseras på verksamheterna som har granskats, och avser inte att ge en nationell bild av förhållandena. Utgångspunkten är alla barns och elevers lika rätt till en god utbildning i en trygg miljö. Med hänsyn till granskningens kontext kan iakttagelserna användas som grund för analys och underlag för det lokala utvecklingsarbetet av landets samtliga skolor, verksamheter eller huvudmän.

Citera gärna Skolinspektionens rapporter, men kom ihåg att uppge källa: Skolinspektionen, rapportens namn och år.

Skolinspektionen, Tematisk kvalitetsgranskning 2025

Diarienummer: 2024:493

ISBN 978-91-990274-1-8

Innehållsförteckning

Sammanfattning	5
En majoritet av verksamheterna behöver utveckla den individuella studie- och yrkesvägledningen	5
Risk att elever inte får möjlighet att ta del av studie- och yrkesvägledning utifrån behov	6
Även om elever kan få god studie- och yrkesvägledning utmanas inte sådana föreställningar som kan begränsa studie- och yrkesval	6
Trots att studie- och yrkesvägledningen i komvux ses som central för elevernas utbildning, saknas ofta en tydlig styrning	6
Inledning	8
Därför har Skolinspektionen granskat studie- och yrkesvägledningen i komvux	8
Syfte och frågeställningar	9
Avgränsningar	9
Granskningens genomförande	9
Riskbild som utgångspunkt för kvalitetskriter	10
Risk att studie- och yrkesvägledningen inte ges utifrån behov	10
Risk för bristande ledning och styrning av studie- och yrkesvägledningen	10
Utmaningar med en heterogen elevgrupp med olika behov	11
Utmaningar att motverka begränsande föreställningar	11
Risk att studie- och yrkesvägledare inte får möjligheter att hålla sig uppdaterade om arbetsmarknad och studier	12
Om elever inte ges tillgång till studie- och yrkesvägledning finns risk för studieavbrott	12
Det här visar granskningen	14
Kvaliteten behöver höjas i de granskade verksamheterna	15
Om organiseringen av studie- och yrkesvägledningen som ingått i granskningen ..	15
Stora skillnader i dimensioneringen av studie- och yrkesvägledningen	16
Studie- och yrkesvägledningens arbete för att elever ska kunna göra väl underbyggda val av studier	17
Studie- och yrkesvägledarna varierar arbetssätt och strategier även om arbetet tenderar att skeoreflekterat	17

De flesta studie- och yrkesvägledare har arbetssätt för att ta reda på elevernas behov och stötta dem att formulera mål.....	18
Eleverna ges oftast förutsättningar att stärka sin självkännet och kännet om utbildningsalternativ och arbetsmarknad	21
Många studie- och yrkesvägledare saknar arbetssätt och strategier för att utmana begränsande föreställningar.....	23
Huvudmäns och rektorers planering och organisering av den individuella studie- och yrkesvägledningen	25
Det saknas ofta en tydlig ledning, styrning och uppföljning av den individuella studie- och yrkesvägledningen	25
Den individuella studie- och yrkesvägledningen planeras och dimensioneras sällan utifrån elevernas behov.....	29
Många studie- och yrkesvägledare får till stor del förutsättningar för att ha ändamålsenlig och aktuell kompetens	30
De flesta huvudmän ger information om studie- och yrkesvägledning men vet inte vem informationen når ut till	32
Avslutande diskussion	35
Studie- och yrkesvägledningen behöver ta avstamp i elevernas behov, och inte i tillfälligheter	35
Det behövs kunskap om elevernas behov för att säkerställa att studie- och yrkesvägledningen möter lokala förutsättningar.....	36
Viktigt att huvudmännen utvecklar sätt att nå ut till individer i behov av studie- och yrkesvägledning.....	36
Avsaknad av styrning ochoreflekterad tillit till professionen riskerar bristande träffsäkerhet	37
Utan en tydlig styrning och ledning hamnar studie- och yrkesvägledningen i skymundan.....	37
Oreflekterad tillit till en profession som ofta arbetar ensam	38
Det behövs ett genomtänkt arbete för att utmana elevers föreställningar kring studie- och yrkesval	38
Ett proaktivt och medvetet arbete behövs för att utmana begränsande föreställningar	39
Huvudmannens och rektorns styrning är avgörande för att studie- och yrkesvägledarna ska kunna utveckla arbetet.....	40
Referenser	41
Bilagor	43

Sammanfattning

Att känna till möjliga utbildningsvägar och yrken på en ständigt föränderlig arbetsmarknad kan vara svårt för en enskild elev. Den individuella studie- och yrkesvägledningen har därför en central roll för att stödja eleverna att göra väl underbyggda val. Trots det visar vår granskning av 30 verksamheter att det ofta saknas fokus på denna i huvudmannens och rektorns styrning. Den visar också att studie- och yrkesvägledare i låg grad utmanar föreställningar som kan begränsa eleverna i deras studie- och yrkesval.

Den individanpassning och flexibilitet som präglar kommunal vuxenutbildning (komvux) till innehåll och utformning, ger stora möjligheter för vuxna som vill studera. Det innebär också att det finns många olika valmöjligheter som individerna behöver orientera sig kring. Att få tillgång till en god studie- och yrkesvägledning i komvux är av vikt för att individer ska kunna göra väl underbyggda studie- och yrkesval. I dag saknas en nationell bild av hur studie- och yrkesvägledningen inom komvux fungerar i praktiken.¹ Utredningar och studier pekar dock mot flera risker med en studie- och yrkesvägledning av låg kvalitet. Exempel på det är ökad risk för studieavbrott, onödiga kostnader vid felval samt att elever inte får tillgång till studie- och yrkesvägledning utifrån behov.²

Skolinspektionen har därför granskat kvaliteten i den individuella studie- och yrkesvägledningen som ges inför val av studier på grundläggande och gymnasial nivå i 30 kommuner. Fokus har varit på hur studie- och yrkesvägledningen ger elever och potentiella³ elever förutsättningar för att göra väl underbyggda val av studier i komvux. En del i granskningen berör studie- och yrkesvägledningens arbete, med fokus på hur den ger elever förutsättningar för att göra väl underbyggda val av studier. En annan del rör huvudmannens och rektorns arbete, med fokus på hur de organiserar sin studie- och yrkesvägledning inför val av studier. I rapporten visar vi på utvecklingsområden och ger exempel på hög kvalitet i arbetet.

En majoritet av verksamheterna behöver utveckla den individuella studie- och yrkesvägledningen

I granskningen har Skolinspektionen bedömt att 29 av de 30 utvalda verksamheterna har behov av att utveckla sitt arbete med den individuella studie- och yrkesvägledningen. Iakttagelserna och slutsatserna gäller de verksamheter som har granskats och avser inte att ge en nationell bild av

¹ SOU 2019:4. *Framtidsval – karriärvägledning för individ och samhälle* s. 143, 148–149.

² Se vidare avsnittet "Riskbild som utgångspunkt för kvalitetskriterier".

³ I den här rapporten används "potentiella elever" synonymt med "presumptiva elever" som är det begrepp som används i läroplanen för vuxenutbildningen (Lvux12).

förhållandena. Nedan redogör vi för granskningens viktigaste iakttagelser och slutsatser.

Risk att elever inte får möjlighet att ta del av studie- och yrkesvägledning utifrån behov

Granskningen av 30 verksamheter visar att det ofta saknas en samlad bild av elevers och potentiella elevers behov av studie- och yrkesvägledning. De flesta huvudmän och rektorer saknar kunskap om vem som tar del av, eller inte tar del av, kommunens studie- och yrkesvägledning. Utformningen av studie- och yrkesvägledningen dimensioneras och planeras främst utifrån andra faktorer än elevernas behov, såsom rambudget, studie- och yrkesvägledares arbetsbelastning eller elevantal. Även om de granskade huvudmännen och rektorerna utformar informationen om studie- och yrkesvägledningen på olika sätt i syfte att nå ut till en heterogen målgrupp, saknas kännedom om vilka elever som når av informationen och därmed av möjligheten till studie- och yrkesvägledning. Flera intervjuade elever beskriver det också som en slump att de fått kännedom om möjligheten till studie- och yrkesvägledning, såsom genom bekanta. Det är problematiskt att elever i komvux inte ges likvärdiga möjligheter för att kunna göra välinformerade studie- och yrkesval.

Även om elever kan få god studie- och yrkesvägledning utmanas inte sådana föreställningar som kan begränsa studie- och yrkesval

De intervjuade eleverna är generellt sett nöjda med den studie- och yrkesvägledning de tagit del av. Vår bedömning är att studie- och yrkesvägledarna i regel tar reda på elevernas behov av vägledning, ger eleverna kännedom och självkännedom om olika studie- och yrkesval samt hjälper eleverna med planer för att nå deras mål. Trots detta ser vi att det ofta saknas ett genomtänkt arbete för vissa delar av den individuella studie- och yrkesvägledningen. Framför allt saknas ett medvetet arbete för att utmana föreställningar kring kön och social eller kulturell bakgrund, så att eleverna inte begränsas i sina studie- och yrkesval. Detta är det även ovanligt att studie- och yrkesvägledarna har fått kompetensutveckling kring.

Trots att studie- och yrkesvägledningen i komvux ses som central för elevernas utbildning, saknas ofta en tydlig styrning

Huvudmän och rektorer betonar vikten av studie- och yrkesvägledning, och ser den som oerhört central i komvuxverksamheten. Trots detta saknar merparten av de 30 granskade huvudmännen och rektorerna en tydlig styrning och ledning av den individuella studie- och yrkesvägledningen med konkretiserade mål samt tydliggjorda prioriteringar och förväntningar. Det görs inte heller någon uppföljning av kvaliteten i den individuella studie- och yrkesvägledningen. I stället finns det stort

förtroende och tillit till att studie- och yrkesvägledarna utifrån sin utbildning och profession har kunskap gällande arbetet och är insatta i nationella mål. Flera studie- och yrkesvägledare i granskningen arbetar dock ensamma utan kollegor att diskutera sitt arbete med, och efterfrågar ett större intresse och engagemang från ledningshåll.

Inledning

I en tid då arbetsmarknaden förändras i en allt snabbare takt och befolkningen blivit alltmer heterogen har komvux fått en större betydelse, såväl för vuxnas möjligheter att lära sig svenska och studera på grundläggande eller gymnasial nivå som för samhällets kompetensförsörjning i stort. Komvux har över tid varit viktigt för flera olika politikområden. Tidigare var det kompensatoriska uppdraget i fokus, där syftet var att möta behov av att reparera en tidigare avbruten eller kort skolgång. I allt högre grad har komvux med tiden fått en central betydelse för att hantera utbildningsbehov i integrationspolitiken, för att ge arbetslösa relevanta kvalifikationer och blivit en viktig del i kompetensförsörjningen.⁴

Komvux ska erbjuda en flexibel utbildning som ska anpassas efter individens behov och förutsättningar, exempelvis vad gäller längd och innehåll.⁵ Inom komvux finns många olika utbildningsvägar, och individer kan få valmöjligheter kring till exempel olika kurser, anordnare, studieformer, studietakter, vid vilka tider som studierna ska ske och hur olika kurser ska kombineras. För en enskild individ kan det vara svårt att överblicka vilka utbildningsvägar, alternativ och möjligheter till studier som finns. Till det behöver individen få kunskap om möjligheter på arbetsmarknaden, kopplat till en ständigt föränderlig arbetsmarknad. Många aktörer har i detta sammanhang pekat på vikten av en god studie- och yrkesvägledning.⁶

Därför har Skolinspektionen granskat studie- och yrkesvägledningen i komvux

Studie- och yrkesvägledning är central för att individer ska kunna göra väl underbyggda studie- och yrkesval. Inom komvux finns lagkrav på studie- och yrkesvägledning likt i andra skolformer som grundskolan och gymnasiet. I skollagen anges att elever ska ha tillgång till personal med sådan kompetens att deras behov av vägledning inför val av framtida utbildnings- och yrkesverksamhet kan tillgodoses. Även den som avser att påbörja en utbildning ska ha tillgång till vägledning.⁷

⁴ SOU 2018:71. *En andra och en annan chans – ett komvux i tiden* s. 104.

⁵ Förordningen (SKOLF5 2012:101) om läroplan för vuxenutbildningen (Lvux12). 1. Vuxenutbildningens uppdrag och värdegrund.

⁶ SOU 2019:4. *Framtidsval – karriärvägledning för individ och samhälle* s.129; Skolverket (2019) Redovisning av uppdrag om att genomföra fortbildningsinsatser för att förbättra kvaliteten inom studie- och yrkesvägledningen. s. 2; SOU 2020:66 *Samverkande krafter – för stärkt kvalitet och likvärdighet inom komvux för elever med svenska som andraspråk* s. 201.

⁷ 2 kap. 29–30 §§ skollagen (2010:800).

Skolinspektionen har tidigare granskat studie- och yrkesvägledningen i grundskolan (2013) och i gymnasieskolan (2019) men inte i komvux.⁸ Det saknas en nationell bild av hur studie- och yrkesvägledningen inom komvux fungerar i praktiken.⁹ Mot denna bakgrund har det varit angeläget att granska kvaliteten i studie- och yrkesvägledningen i komvux.

Syfte och frågeställningar

Syftet med granskningen har varit att bedöma i vilken utsträckning den individuella studie- och yrkesvägledning som ges inför val av studier inom komvux på grundläggande och gymnasial nivå ger elever och potentiella elever förutsättningar för att göra väl underbyggda val av studier. Fokus är på studie- och yrkesvägledningen som ges inför val av studier i komvux.

Granskningen har omfattat följande frågeställningar:

- I vilken utsträckning arbetar studie- och yrkesvägledningen för att ge elever och presumtiva elever förutsättningar för att göra väl underbyggda val av studier?
- I vilken utsträckning organiserar huvudman och rektor studie- och yrkesvägledning inför val av studier som utgår från elevernas behov och ger förutsättningar för väl underbyggda val av studier?

Avgränsningar

Granskningen fokuserar på den individuella¹⁰ studie- och yrkesvägledning som ges till elever inför val av studier. Det innebär att granskningen framför allt omfattar studie- och yrkesvägledares insatser när eleven påbörjar sina studier men även när elever gör nya val under sin utbildning. Se även Begreppsförklaringen på s. 13. Granskningen inriktas mot huvudmäns och rektorers ansvar för studie- och yrkesvägledningen. Därmed granskas inte hemkommunernas ansvar för uppgifter som kan kopplas till studie- och yrkesvägledning inom komvux.

Granskningens genomförande

Granskningen har genomförts hos 30 kommuner som är huvudmän¹¹ för grundläggande och gymnasial nivå inom komvux, under hösten 2024. Intervjuer och insamlad dokumentation ligger till grund för Skolinspektionens bedömningar av kvaliteten i studie- och yrkesvägledningen i komvux. Hos varje huvudman genomfördes intervjuer med rektor och representant för huvudmannen, personer som har i uppdrag att ge individuell studie- och yrkesvägledning samt elever. För

⁸ Frågor kring studie- och yrkesvägledning har även berörts i tidigare kvalitetsgranskningar av komvux men utan fokus på själva studie- och yrkesvägledningen. Se exempelvis Skolinspektionen (2019) och Skolinspektionen (2021).

⁹ SOU 2019:4. *Framtidsval – karriärvägledning för individ och samhälle* s. 143, s. 148–149.

¹⁰ Med individuell studie- och yrkesvägledning avses den studie- och yrkesvägledning som studie- och yrkesvägledaren i huvudsak bedriver på egen hand, oftast i form av personlig studie- och yrkesvägledning, enskilt eller i grupp.

¹¹ Kommuner som genom samverkansavtal i sin helhet överlämnat huvudmannaskapet för verksamheten till en annan kommun, kommunalförbund eller region har inte ingått.

utförligare beskrivning av metod och urvalskriterier, se bilaga 2. En förteckning över de huvudmän som ingått i granskningen återfinns i bilaga 3. Beskrivning av granskningens rättsliga utgångspunkter finns i bilaga 4.

Riskbild som utgångspunkt för kvalitetskriter

Bedömningarna av verksamheterna har gjorts utifrån de kvalitetskriterier som myndigheten har tagit fram. Kvalitetskriterierna för hög kvalitet finns i bilaga 1 till rapporten. Nedan sammanfattas ett antal risker eller utmaningar kopplade till studie- och yrkesvägledningen som tillsammans med rådande styrdokument legat till grund för att ta fram kvalitetskriterierna. Det saknas en nationell bild av hur studie- och yrkesvägledningen inom komvux fungerar i praktiken. Därför utgår vår samlade bild av risker också utifrån granskningar och studier av studie- och yrkesvägledning generellt inom skolväsendet.

Risk att studie- och yrkesvägledningen inte ges utifrån behov

Studie- och yrkesvägledningen i skolväsendet ska utformas så att elevernas behov av vägledning inför val av framtida utbildnings- och yrkesverksamhet kan tillgodoses.¹² *Utredningen om en utvecklad studie- och yrkesvägledning* konstaterade att det saknas en nationell bild av hur studie- och yrkesvägledningen inom komvux fungerar i praktiken, men bedömde samtidigt att det inom komvux finns brister i tillgången till studie- och yrkesvägledning i likhet med övriga skolformer.¹³ *Utredningen* pekar vidare på att huvudmän inte alltid tolkar regelverket utifrån de bakomliggande intentionerna om att eleverna ska ha tillgång till studie- och yrkesvägledning efter behov.¹⁴ Då behoven kan se olika ut räcker det inte med att använda nyckeltal och enbart fokusera på personaltäthet när det gäller att fördela resurser för studie- och yrkesvägledning.¹⁵

Risk för bristande ledning och styrning av studie- och yrkesvägledningen

Utredningen om en utvecklad studie- och yrkesvägledning bedömde att en god styrning och ledning av studie- och yrkesvägledningen inom skolväsendet är ovanligt.¹⁶ Därutöver belyser en forskningsöversikt från Skolverket att skolledarna sällan är tillräckligt införstådda med sitt ansvar för att leda och fördela arbetet med vägledningsfrågorna på skolenheterna.¹⁷ Forskningsöversikten lyfter även fram att det sällan förekommer planering av studie- och yrkesvägledningen på huvudmannanivå och politisk nivå. Eftersom det saknas uppföljningsbara

¹² 2 kap. 29 § skollagen.

¹³ SOU 2019:4. *Framtidsval – karriärvägledning för individ och samhälle* s. 143, 148–149.

¹⁴ SOU 2019:4. *Framtidsval – karriärvägledning för individ och samhälle* s. 17.

¹⁵ SOU 2019:4. *Framtidsval – karriärvägledning för individ och samhälle* s. 188–189.

¹⁶ SOU 2019:4. *Framtidsval – karriärvägledning för individ och samhälle* s. 183.

¹⁷ Skolverket (2020a), *Att välja för framtiden – Skolans stöd genom vägledning och lärande* s. 86.

mål för verksamheten så sker inte heller någon uppföljning.¹⁸ Huvudmannens val av hur studie- och yrkesvägledningen organiseras kan vara förknippade med risker.¹⁹ I en centralt organiserad studie- och yrkesvägledning kan en risk vara att studie- och yrkesvägledaren kommer längre ifrån eleverna och det finns färre tillfällen till spontana frågor.²⁰ Studie- och yrkesvägledning som är lokalt organiserad i verksamheten är förknippad med risker kring att studie- och yrkesvägledaren i stället kan vara ensam i sin yrkesroll.

Utmaningar med en heterogen elevgrupp med olika behov

Studie- och yrkesvägledningen i komvux möter en heterogen målgrupp, sett till olika åldrar, vitt skilda livs- och skolerfarenheter, olika utbildningsbakgrund, varierade kunskaper i svenska samt olika behov och önskemål.²¹ Beroende på elevernas olika bakgrund eller förkunskap om utbildningsväsendet i Sverige är det rimligt att anta att behoven av studie- och yrkesvägledning kan se olika ut hos olika elever och att studie- och yrkesvägledningen behöver ha beredskap för att möta olika behov. Elever som är relativt nya i Sverige kan exempelvis ha svårare att sätta sig in i det svenska utbildningssystemet och studiefinansieringsfrågor, vilket ställer ökade krav på studie- och yrkesvägledningen såväl om utbildningar och arbetsmarknad som om studieekonomiska förutsättningar.²² För elever med erfarenhet av avbrutna studier kan det i stället krävas stöttning i utbildningen för att de ska fullfölja sina studier.²³ Även elevernas förväntningar på studie- och yrkesvägledningen kan variera, där en del redan har tydliga mål med sina studier, medan andra vill att studie- och yrkesvägledaren snarare ska säga vad de ska studera.²⁴

Utmaningar att motverka begränsande föreställningar

Enligt läroplanen ska studie- och yrkesvägledning motverka sådana begränsningar av valet som grundar sig på föreställningar om kön och på social eller kulturell bakgrund.²⁵ Av Skolverkets allmänna råd om arbete med studie- och yrkesvägledning framgår att studie- och yrkesvägledaren bör se till att vägledningssamtalen planeras och genomförs så att de utmanar elevens föreställningar om yrken och utbildningar utifrån kön samt utifrån social och kulturell bakgrund.²⁶ Detta kräver att studie- och

¹⁸ Skolverket (2020a), *Att välja för framtiden – Skolans stöd genom vägledning och lärande* s. 86ff.

¹⁹ SOU 2019:4. *Framtidsval – karriärvägledning för individ och samhälle* s. 197.

²⁰ SOU 2019:4. *Framtidsval – karriärvägledning för individ och samhälle* s. 197.

²¹ För Skolverket statistik om elevernas bakgrund år 2023 se siris.skolverket.se/xlsx, och om elevernas ålder se siris.skolverket.se/xlsx (Hämtad 2025-04-09).

²² SOU 2013:20. s. 194; Axelsson M. Gladoić P. (2022). *Studie- och yrkesvägledning i kombinationsutbildning – Avrapportering av ett forskningsuppdrag*. Skolverket s. 18ff, 24ff.

²³ SOU 2018:71. *En andra och en annan chans – ett komvux i tiden* s. 119.

²⁴ Andersson & Muhrman (2023). *Study and career counselling in Swedish adult education* s. 8–9.

²⁵ Lvx12 2.2 Utbildningsval – arbete och samhällsliv.

²⁶ Skolverket allmänna råd (SKOLFS 2013:180) om arbete med studie- och yrkesvägledning.

yrkesvägledaren har förmåga att känna igen och ifrågasätta stereotypa bilder av olika yrken och utbildningar.²⁷ I komvux finns det stora skillnader mellan könen mellan olika yrkespaket. Könsfördelningen följer de traditionella mönster som återfinns på vissa av gymnasieskolans yrkesprogram.²⁸ Samtidigt finns i studie- och yrkesvägledningen en inneboende potentiell intressekonflikt mellan människors rätt att utveckla sina egna intressen och samhällets behov kopplat till kompetensförsörjningen på arbetsmarknaden.²⁹ Kommuner kan skapa studievägar inom komvux som ska svara mot det egna kompetensbehovet, men som riskerar att förstärka val som är stereotypa. Till exempel har detta medfört att vissa kvinnor setts som tillgångar inom vård- och omsorgsområdet och att specifika utbildningar har utformats utifrån detta.³⁰

Risk att studie- och yrkesvägledare inte får möjligheter att hålla sig uppdaterade om arbetsmarknad och studier

Både inom komvux och utbildningssystemet i övrigt samt på arbetsmarknaden sker kontinuerligt förändringar som påverkar situationen och möjligheter för elever som ska välja studier. Skolverkets allmänna råd pekar på att studie- och yrkesvägledare behöver kontinuerlig kompetensutveckling kring övergångsbestämmelser, behörighets- och tillträdesregler till högskola och yrkeshögskola samt annan utbildning.³¹ Aktuellt är att studie- och yrkesvägledare behöver uppdatera sig om nya regleringar kopplat till planerings- och dimensioneringsreformen som införts, där kommuner i samverkan ska planera och dimensionera sin utbildning inom gymnasieskolan och komvux.³² I en arbetsmiljöundersökning från 2022 framkommer dock att många studie- och yrkesvägledare upplever att de saknar tid för samarbete och kontakt med externa aktörer, samt för egen fortbildning.³³

Om elever inte ges tillgång till studie- och yrkesvägledning finns risk för studieavbrott

I *Utredningen om en utvecklad studie- och yrkesvägledning* poängteras att de kostnader som individer och samhälle drabbas av till följd av felval, matchningsproblem och utbildningsmisslyckanden är betydande och att studie- och yrkesvägledning borde vara ett av de främsta verktygen för att

²⁷ SOU 2019:4. *Framtidsval – karriärvägledning för individ och samhälle* s. 157ff.

²⁸ Skolverket (2022a). *Elever och studieresultat i kommunal vuxenutbildning 2021* s. 26.

²⁹ Skolverket (2020a). *Att välja för framtiden – Skolans stöd genom vägledning och lärande* s. 97.

³⁰ Se exempel på studie om invandrade kvinnors etablering i landsbygdskommuner i norra Sverige: Sara Carlbaum (2022). *Refugee women's establishment in the rural north of Sweden: cultural capital in meeting local labour market needs*. Journal of Ethnic and Migration Studies, 48:5.

³¹ Skolverket (2013). *Skolverkets Allmänna råd med kommentarer – Arbete med studie- och yrkesvägledning* s. 22.

³² 2 kap. 2a–2b och 20 kap. 16a–16b §§ skollagen.

³³ Lärarnas Riksförbund & Lärarförbundet (2022). *Studie- och yrkesvägledares arbetsmiljö 2022*.

förebygga dessa kostnader.³⁴ I Skolinspektionens granskning av arbetet med att förebygga studieavbrott i komvux lyfter också flera huvudmän att en avgörande faktor för att elever ska stanna i studier är att elever väljer rätt från början.³⁵ Valet av studieform och studietakt kan påverka risken för studieavbrott. I Skolverkets statistik över studieavbrott i komvux framkommer exempelvis att det är fler studieavbrott inom distansutbildning än närutbildning.³⁶ Både forskning³⁷ och Skolinspektionens granskningar³⁸ visar att den distansutbildning som genomförs ställer krav på självständighet och hög studiedisciplin, vilket för vissa elever kan innebära en förhöjd risk för studieavbrott.

³⁴ SOU 2019:4. *Framtidsval – karriärvägledning för individ och samhälle* s. 186.

³⁵ Skolinspektionen (2021). *Studieavbrott i kommunal vuxenutbildning* s. 5.

³⁶ Skolverket (2020b). *Distansundervisning i den kommunala vuxenutbildningen 2019* s. 1.

³⁷ Skolforskningsinstitutet (2019). *Individanpassad vuxenutbildning – med fokus på digitala verktyg* s. 46.

³⁸ Skolinspektionen (2019). *Kommunal vuxenutbildning på gymnasial nivå – Granskning av huvudmäns och rektorers arbete för flexibilitet och individanpassning* s. 6.

Begreppsförklaring

Individuell studie- och yrkesvägledning

Med individuell studie- och yrkesvägledning avses den studie- och yrkesvägledning som studie- och yrkesvägledare i huvudsak bedriver på egen hand. Detta sker oftast i form av personlig studie- och yrkesvägledning, enskilt eller i grupp. Den individuella studie- och yrkesvägledningen är en del av studie- och yrkesvägledningen. Begreppet generell studie- och yrkesvägledning avser hela den verksamhet som syftar till att eleven förbereds och planerar för sin framtid. Detta omfattar exempelvis även undervisning, arbetsmarknadsdagar och studiebesök och avser inte enbart studie- och yrkesvägledarens insatser utan ses som hela verksamhetens ansvar. Det är bara den individuella studie- och yrkesvägledningen som ingår i denna granskning. (Se vidare Skolverket. *Att välja för framtiden*, s. 27f)

Studie- och yrkesvägledare

I denna rapport benämns alla de personer som har i uppdrag att ge individuell studie- och yrkesvägledning inför val av studier som studie- och yrkesvägledare, oavsett vilken utbildning de har. Merparten av studie- och yrkesvägledarna i denna granskning har dock en utbildning avsedd för detta.

Planering och dimensionering utifrån elevers behov

I granskningen har ingått att undersöka hur huvudmännen planerar och dimensionerar den individuella studie- och yrkesvägledningen utifrån elevers behov. Det handlar om hur huvudmannen och rektorn skaffar sig en samlad bild av de behov som finns av studie- och yrkesvägledning i kommunen. Utifrån den bilden kan huvudmannen och rektorn säkerställa att elevernas behov av studie- och yrkesvägledning kan tillgodoses vid beslut om organisation och resursfördelning. Notera att det alltså *inte* handlar om regional planering och dimensionering av gymnasial utbildning som tillämpas från 2025.

Det här visar granskningen

Här presenteras Skolinspektionens bedömningar och iakttagelser. Kapitlet inleds med att beskriva den övergripande bedömningen av verksamheternas arbete med den individuella studie- och yrkesvägledningen inför val av studier, på grundläggande och gymnasial nivå inom komvux. Därefter redovisas resultat och iakttagelser i två avsnitt som på olika sätt speglar hur de granskade verksamheterna arbetar. Det första avsnittet handlar om hur olika arbetssätt och strategier används i studie- och yrkesvägledningen, medan det andra avsnittet handlar om huvudmannens och rektorns arbete med den individuella studie- och yrkesvägledningen.

Kvaliteten behöver höjas i de granskade verksamheterna

Sammantaget har Skolinspektionen bedömt att 29 av de 30 granskade verksamheterna behöver höja kvaliteten i arbetet med den individuella studie- och yrkesvägledningen. Endast en verksamhet bedöms hålla en **hög kvalitet** i alla delar av arbetet med den individuella studie- och yrkesvägledningen. I 27 verksamheter **saknas viktiga aspekter** för ett arbete av hög kvalitet. Två verksamheter bedöms hålla en **låg kvalitet**.

Skolinspektionens bild är att eleverna som tar del av studie- och yrkesvägledning i de granskade verksamheterna ofta ges relativt goda förutsättningar för att göra underbyggda studie- och yrkesval. Det är dock vanligt att studie- och yrkesväglarna i mötet med elever saknar en beredskap för att vid behov kunna utmana begränsande föreställningar kopplat till studie- och yrkesval. Eftersom huvudmän och rektorer i många fall saknar en samlad bild av behoven av studie- och yrkesvägledning, vet de inte om de möter dem. De utformar därmed inte heller sin studie- och yrkesvägledning utifrån de behov som finns. Därtill saknar merparten av huvudmän och rektorer i granskningen en tydlig styrning och ledning av den individuella studie- och yrkesvägledningen.

Om organiseringen av studie- och yrkesvägledningen som ingått i granskningen

Av huvudmännens egna beskrivningar framgår att de organiserar sin studie- och yrkesvägledning på olika sätt. Förklaringen till detta kan till viss del finnas i att huvudmännens komvuxutbildning är organiserad på olika sätt och verksamheterna är olika stora.

Ett vanligt sätt som studie- och yrkesvägledningen är organiserad på i de granskade verksamheterna är att den finns inom komvuxverksamheten och är placerad där elever får utbildning. Studie- och yrkesväglarna har då en eller flera rektorer för komvux som närmsta chef med ansvar för studie- och yrkesväglarnas arbete, men i vissa fall i stället en eller flera biträdande rektorer. När det finns flera studie- och yrkesväglare kan de vara placerade på olika platser där utbildning bedrivs, både vid utbildning

som bedrivs i egen regi och även i vissa fall vid utbildning som bedrivs på entreprenad. Några mindre huvudmän har organiserat studie- och yrkesvägledning som riktar sig mot flera skolformer, oftast gymnasium och komvux som då är samlokaliserade.

I andra fall är studie- och yrkesvägledningen i stället organiserad centralt, och studie- och yrkesvägledningen är en separat del skild från utbildningen. Det finns några huvudmän som har organiserat studie- och yrkesvägledningen som en större separat enhet centralt i kommunen, med ett specifikt fokus och uppdrag att ge studie- och yrkesvägledning till kommunens alla invånare. En sådan studie- och yrkesvägledningsenhet, med många studie- och yrkesvägledare samlade, leds i regel av en enhetschef. Hos huvudmän som valt att bedriva all utbildning på entreprenad genom enskilda utbildningsanordnare är det vanligt att de har valt att behålla studie- och yrkesvägledning centralt hos huvudmannen, för att fånga upp personer som ännu inte studerar på komvux. Sådan studie- och yrkesvägledning kan ofta ledas av den rektor som är anställd av kommunen. När studie- och yrkesvägledningen är organiserad centralt kombineras detta ofta med att det finns ytterligare studie- och yrkesvägledare i verksamheterna.

Stora skillnader i dimensioneringen av studie- och yrkesvägledningen

Utifrån huvudmännens inskickade uppgifter kan vi se att dimensioneringen av studie- och yrkesvägledningen skiljer sig åt hos huvudmännen i granskningen. Baserat på huvudmännens egna uppgifter är antalet anställda heltider för studie- och yrkesvägledning i genomsnitt cirka 3 tjänster. I vissa fall finns många studie- och yrkesvägledare som arbetar tillsammans, men ofta är det en ensam eller ett fåtal personer hos huvudmännen som arbetar med att ge individuell studie- och yrkesvägledning. Huvudmannen med högst dimensionering har en studie- och yrkesvägledartjänst på cirka 40 elever och den med lägst har en tjänst på cirka 500 elever. Merparten av huvudmännen i denna granskning har dock en heltidstjänst studie- och yrkesvägledare på 100–250 elever. Utöver detta finns det potentiella elever som också kan behöva studie- och yrkesvägledning.

Studie- och yrkesvägledningens arbete för att elever ska kunna göra väl underbyggda val av studier

Skolinspektionen har i denna del bedömt i vilken utsträckning studie- och yrkesvägledningen arbetar för att ge elever och presumtiva elever förutsättningar för att göra väl underbyggda val av studier.

Skolinspektionen har bedömt att 19 av 30 verksamheter behöver utveckla arbetet inom detta område. Två verksamheter har bedömts i låg utsträckning ge elever och potentiella elever förutsättningar för att göra väl underbyggda val av studier. I 17 verksamheter finns det i flera delar ett sådant arbete, men samtidigt utvecklingsområden. Vanliga utvecklingsområden är att rektorerna och studie- och yrkesvägledarna behöver

- utveckla strategier och arbetssätt för att kunna utmana elevers studie- och yrkesval, så att de inte begränsas av sina föreställningar kring kön och av social eller kulturell bakgrund
- utveckla arbetet, så att det finns strategier och arbetssätt som kan användas för att ta reda på olika elevers behov och förutsättningar att kunna göra väl underbyggda val av studier.

I elva verksamheter finns ett arbete av hög kvalitet inom området. Ett arbete med hög kvalitet kännetecknas av att studie- och yrkesvägledarna använder en variation av arbetssätt och strategier i sitt arbete som kan anpassas efter olika elevers behov. Studie- och yrkesvägledarna arbetar för att ta reda på och utgå ifrån elevers behov och förutsättningar för att kunna göra väl underbyggda val, samt för att stödja och stärka eleverna i att formulera mål för studierna. Studie- och yrkesvägledarna arbetar också för att stärka både elevernas självkännet och kännedom om olika utbildningsalternativ och arbetsmarknaden. De har också strategier och arbetssätt för att kunna utmana elevernas studie- och yrkesval, så att de inte begränsas av föreställningar kring kön och av social eller kulturell bakgrund.

Studie- och yrkesvägledarna varierar arbetssätt och strategier även om arbetet tenderar att ske oreflekterat

Många elever uttrycker att de är nöjda med den studie- och yrkesvägledning de tagit del av. Däremot framgår att den individuella studie- och yrkesvägledningen bedrivs med olika kvalitet i de granskade verksamheterna. Det varierar också i vilken utsträckning arbetssätten och strategierna som används är genomtänkta. I vissa verksamheter har studie- och yrkesvägledarna svårt att beskriva vilka arbetssätt och strategier de har i sitt arbete. Framför allt är det vanligt att studie- och yrkesvägledare saknar ett genomtänkt arbete för hur och när de behöver utmana elevernas föreställningar kring kön och social eller kulturell bakgrund sett till studie- och yrkesval.

Gemensamt för de flesta studie- och yrkesvägledare är att de framhäver det individuella samtalet som centralt i arbetet. Några av de vanligaste samtalsverktygen som olika studie- och yrkesvägledare beskriver att de använder är öppna frågor, undersökande samtal, motiverande samtal, aktivt lyssnande, att spegla och sammanfatta samt utmanande samtal. De poängterar att de arbetar med ett inlyssnande förhållningssätt, där de är lyhörda för elevens behov och önskemål.

Många studie- och yrkesvägledare har i intervjuerna dock svårt att beskriva mer om vilka arbetssätt och strategier de använder i samtalet och varför. Vissa uttrycker att de inte alltid är medvetna om vad de gör och vad de har för verktyg samt att det kan vara svårt att sätta ord på sitt arbete eftersom det bara "händer" i samtalet. Någon nämner att de inte heller "skuggat" varandra eller spelat in sig själva för att veta hur de agerar i samtalet.

Användningen av olika arbetssätt och strategier varierar mycket mellan studie- och yrkesvägledarna. Strategierna och arbetssätten som vi presenterar i detta avsnitt är en samling av olika exempel som studie- och yrkesvägledare nämnt. Det bör understrykas att ingen studie- och yrkesvägledare beskriver att hen använder alla dessa arbetssätt och strategier.

De flesta studie- och yrkesvägledare har arbetssätt för att ta reda på elevernas behov och stötta dem att formulera mål

Vid de flesta av de 30 granskade verksamheterna har vi bedömt att studie- och yrkesvägledarna har arbetssätt för att ta reda på varje elevs behov och förutsättningar för att kunna göra väl underbyggda val av studier. I samtliga verksamheter finns vidare arbetssätt för att stötta eleverna med att formulera konkreta och uppnåeliga mål med studierna. Vi ser också att de har en variation av strategier och arbetssätt att använda i dessa syften, men att studie- och yrkesvägledarna arbetar på olika sätt och kan ha fler eller färre arbetssätt i "sin verktygslåda". Kvaliteten varierar i de olika verksamheterna, sett till hur pass genomtänka arbetssätt och strategier studie- och yrkesvägledarna har. I några granskade verksamheter har studie- och yrkesvägledarna ett begränsat arbete för att möta elevers olika behov.

Studie- och yrkesvägledarna arbetar för att ta reda på elevens behov att kunna göra väl underbyggda val

De flesta intervjuade studie- och yrkesvägledare beskriver att de får syn på elevens initiala behov av studie- och yrkesvägledning i den första kontakten med eleverna, via mejl, telefonsamtal eller ansökningar till kurser. I ett tidigt skede kan studie- och yrkesvägledaren fånga upp om de elever som behöver mer avgränsad hjälp, exempelvis när en elev i sin ansökan har sökt en kurs som studie- och yrkesvägledaren av sammanhanget kan se troligen är fel. Vissa frågor hanterar de genom att skicka frågan vidare till exempelvis administratörer. Studie- och yrkesvägledarna kan också fördela

arbetet mellan sig utifrån de behov av studie- och yrkesvägledning som framkommer i elevens första kontakt. I några kommuner har de utvecklat detta arbete ytterligare genom att använda sig av en e-tjänst som eleverna fyller i, i syfte att få in ytterligare information om elevens behov före första mötet.

Utifrån intervjuerna framgår också att studie- och yrkesvägledare därtill tar reda på om eleven har mer omfattande behov av studie- och yrkesvägledning i själva vägledningssamtalet med individen. Det sker framför allt när de hör att eleverna har otydliga mål, mål som inte är konkreta eller när de är osäkra på vad de vill studera eller arbeta med. Ett annat exempel är när de inte ser en tydlig koppling mellan elevens val av studier och önskemål om yrke. De ser också ytterligare behov av studie- och yrkesvägledning om de märker att eleverna inte förstår informationen som studie- och yrkesvägledaren ger.

I intervjuerna med studie- och yrkesvägledarna framkommer ett flertal olika sätt för att ta reda på elevernas behov och önskemål kring studie- och yrkesvägledningen. De betonar att arbetet med att ta reda på behoven sker i en löpande kontakt med eleven och att det är en process att få reda på elevernas behov. Dessutom ser studie- och yrkesvägledare också att elevernas behov av studie- och yrkesvägledning kan ändras allteftersom de har kontakt. Ett exempel på det är att elever kan ändra uppfattning om vad de vill studera när de läst sin första kurs eller får mer kännedom om vilka arbetsutsikter som finns kopplade till deras studier.

Studie- och yrkesvägledare använder varierade arbetssätt för att ta reda på elevernas olika behov och önskemål

Studie- och yrkesvägledarna beskriver att de i regel använder sig av någon form av inledande kartläggande samtal med utforskande eller öppna frågor och ett inlyssnande förhållningssätt. De betonar att samtalen skiljer sig åt mellan elever. Några studie- och yrkesvägledare uttrycker att det handlar om att bygga relationen i samtalet. I några verksamheter tas viss information in före samtalet för att studie- och yrkesvägledaren ska kunna förbereda sig. Ett fåtal studie- och yrkesvägledare nämner att de använder sig av någon form av gemensamt framtagna mall för hur denna kartläggning ska göras. De kan också ta del av ytterligare underlag såsom tidigare betyg, för att få en bild av elevens tidigare studier. I vissa verksamheter tar studie- och yrkesvägledaren del av alla ansökningar som inkommer och kontaktar vid behov elever.

Sådant som studie- och yrkesvägledarna tar reda på i samtalet är elevens egna önskemål om studie- och yrkesvägledning, elevens beskrivning av sig och sin livssituation, mål med studierna, tidigare studier och erfarenheter av dessa samt arbetslivserfarenhet. Genom att ställa frågor beskriver studie- och yrkesvägledarna att de ibland kan upptäcka andra behov som eleverna inte själva är medvetna om och få eleverna att reflektera över sig själva. Vissa studie- och yrkesvägledare beskriver att de för att ta reda på

elevers behov och förutsättningar tar hjälp av någon form av självskattning och personlighets- eller intressetest. Andra arbetssätt är att göra tankekartor, och annat visuellt stöd eller använda sig av modeller som innefattar olika faktorer i elevernas liv, till exempel hälsa och mående, familj och relationer samt hinder och möjligheter. Återkommande nämns vikten av att rita och skriva samt sammanfatta skriftlig och muntligt för att visualisera och konkretisera elevens tankar och vad som sägs, så att eleverna får stöd för att reflektera själva mellan samtalen.

Studie- och yrkesvägledarna stöttar eleverna med att formulera konkreta och uppnåeliga mål med studierna

Studie- och yrkesvägledarna beskriver att de hjälper eleverna att sätta upp konkreta mål så att de tillsammans kan planera en tydlig väg framåt. De ställer frågor på olika sätt för att uppmuntra till reflektion, vidga perspektiv och lyssna på vad som sägs. Arbetet med att stödja eleven ser olika ut beroende på vad eleven har med sig sedan tidigare. Studie- och yrkesvägledarna beskriver hur de med vissa elever arbetar med delmål för att motivera till studier, medan de för andra får konkretisera elevens egna mål till både kortsiktiga och långsiktiga mål. Studie- och yrkesvägledarna beskriver hur de konkret arbetar för att elevernas mål ska vara uppnåeliga. Det kan handla om att diskutera studietakt och studieform med de elever som vill bli klara så snabbt som möjligt men som samtidigt behöver mycket stöd i sina studier. Det kan också handla om elever som i första hand behöver bli motiverade att komma i gång med studierna innan vidare mål formuleras och att de då planerar för en begränsad tid till att börja med. För att hjälpa elever som inte har något tydligt mål definierat beskriver studie- och yrkesvägledarna att de ofta börjar brett, för att sedan trätta ner alternativen. De kan använda yrkes- och intressekort eller kompetenstester som grund för diskussion, använda hemsidor där de kan filtrera på olika yrken och utbildningar, använda plus/minuslistor eller diskutera hur viktiga olika kriterier kopplat till ett framtida arbete är, såsom lön och arbetstider.

Studie- och yrkesvägledare beskriver hur de försöker visualisera och illustrera elevernas väg, eller olika vägar, till målet för att ge dem en realistisk bild av vad som krävs att ta ställning till. Vissa studie- och yrkesvägledare beskriver att de genom att använda elevernas individuella studieplaner kontinuerligt kan åskådliggöra elevernas utbildning. Skolverkets examensplaneringsverktyg används för att planera en gymnasieexamen. De ritar också livs- och tidslinjer för att visa var eleven befinner sig och hur olika vägar till elevens mål kan se ut, eller trappor där elevens mål brutits ner i olika steg. Studie- och yrkesvägledarna väger på så sätt in elevernas egna föreställningar om vad de kan uppnå med studierna. Samtidigt gör studie- och yrkesvägledarna också en egen bedömning av vad de anser kan vara rimligt utifrån elevens nuvarande utbildnings- och arbetssituation, och anpassar sin studie- och yrkesvägledning utifrån det. Allteftersom studie- och yrkesvägledaren ger eleven kännedom om olika

studievägar och yrkesval stöttar de eleven i att komma fram till vad som är rimligt och realiserbart. För att det ska bli konkret för eleven sammanfattas och skrivs samtalet ner, så att eleven får någon form av dokumentation, ibland med frågor att fundera vidare kring.

I några verksamheter har studie- och yrkesvägledarna begränsat arbete för att möta elevers olika behov

I några verksamheter har vi dock bedömt att studie- och yrkesvägledare har begränsade arbetssätt och strategier för att ge eleverna förutsättningar att göra underbyggda val. Studie- och yrkesvägledningen får i vissa fall ägna mer tid åt administrativa uppgifter snarare än studie- och yrkesvägledning. Studie- och yrkesvägledare beskriver att det handlar om att gå direkt in på att hitta en lösning på elevernas egen fråga om valet. I brist på tid tar studie- och yrkesvägledaren i dessa fall inte reda på om eleven kan ha ytterligare behov av studie- och yrkesvägledning som eleven själv inte uttrycker, för att kunna göra ett grundat val. Enligt dessa studie- och yrkesvägledare behövs möjlighet till längre, eller fler och uppföljande, samtal för att belysa elevens möjliga val av studier, vilket de inte kan erbjuda alla elever som söker sig till studie- och yrkesvägledningen.

Eleverna vid dessa verksamheter bekräftar bilden av att det finns begränsade möjligheter till att få fördjupad information från studie- och yrkesvägledarna. De ger exempel på att de hade velat få mer information om framför allt arbetsmarknad, olika yrken eller vad ett visst yrke innebär. Några beskriver att de hade behövt träffa en studie- och yrkesvägledare innan de börjar eller precis när de börjat utbildningen. De menar att det skulle minska risken för felval om de fick ett djupare samtal med en studie- och yrkesvägledare för att tidigare få förståelse kring sitt val.

Eleverna ges oftast förutsättningar att stärka sin självkänedom och kännedom om utbildningsalternativ och arbetsmarknad

Granskningen visar att en majoritet av verksamheterna har ett arbete som bidrar till att stärka elevernas självkänedom och kännedom om olika utbildningsalternativ inom komvux och arbetsmarknadens behov och kvalifikationskrav. I enstaka verksamheter har studie- och yrkesvägledare begränsade arbetssätt för detta, och i dessa verksamheter beskriver också elever att de hade önskat få mer kännedom om exempelvis ett visst yrke eller kring olika möjliga val.

Studie- och yrkesvägledarna har flera olika arbetssätt för att öka elevers kännedom om och självkänedom kring studie- och yrkesval

Granskningen visar att studie- och yrkesvägledarna i regel har en mängd olika arbetssätt för att öka elevernas kännedom om och självkänedom kopplat till utbildnings- och yrkesval. Exempel på det är att visa information som finns på olika hemsidor, såsom kommunens, Arbetsförmedlingens eller universitets hemsidor. De kan visa grafer med lönestatistik, gå igenom

sökningar av olika utbildningar på hemsidor och antagningskrav, eller att visa "kartor" över utbildningsalternativ. Det handlar också om att på olika sätt ställa frågor eller låta eleven reflektera över sådant som livssituation, intressen, behov eller egenskaper i förhållande till valen. Vissa studie- och yrkesvägledare utmanar elever i att fundera kring styrkor eller använder sig av så kallade intressekort, för att nå fram till intressen och egenskaper som kan synliggöra möjliga utbildningar och yrken. Andra exempel är att studie- och yrkesvägledare genomför yrkestester, visar vilka egenskaper som eftersträvas kopplat till olika yrken via Arbetsförmedlingens hemsida eller använder yrkeskort som hjälp för att välja och sortera bort yrken. Några studie- och yrkesvägledare går igenom vad elever värdesätter i ett yrke, till exempel lön, kollegor eller arbetsmiljö.

Studie- och yrkesvägledare beskriver att flera elever i samtalet kan uttrycka en nyfikenhet på, eller önskemål om viss utbildning eller yrke, men samtidigt vara osäker på sitt val. Studie- och yrkesvägledare ger olika exempel på hur de stärker elevernas kännedom om valen genom att ge mer information om utbildningen eller yrket. När det kommer till olika utbildningsval handlar det om att visa på ett brett utbud av kurser och utbildningar och inte enbart den kurs som eleven redan sökt eller planerar att söka. Studie- och yrkesvägledare beskriver att de tillsammans med elever undersöker kursers upplägg, studietakt och studieformer som när-, flex- och distansundervisning. När det kommer till kännedom om arbetsmarknaden ger studie- och yrkesvägledare exempel på att visa bristyrken och hur arbetsmarknaden ser ut regionalt och nationellt samt vilka behov som finns och vilka krav som ställs. De kan också bredda kännedomen inom ett visst intresse- eller yrkesområde, genom att visa på fler närliggande yrkesalternativ, aktuellt löneläge eller erbjuda studiebesök vid en arbetsplats eller i en utbildning, för att eleven ska få en tydligare bild av hur arbetet går till i praktiken.

Flera studie- och yrkesvägledare beskriver också att de arbetar med olika typer av motiverande samtal. Om eleverna har låg studiemotivation visar de på olika upplägg som eleverna kan välja mellan utifrån vad som bäst kan motivera dem att ta sig an sina studier. Ett exempel är en elev som kom fram till att det är mest motiverande att studera matematik först, för att snabbt komma förbi det ämne som tidigare känts svårast. Ett annat exempel är att studie- och yrkesvägledaren undersökt elevens livssituation, vilket gjort att eleven i samtalet kommit fram till att det passar bäst att studera på distans. Studie- och yrkesvägledare ger då ytterligare information om hur sådana studier genomförs, men också vad som krävs av eleven för att kunna genomföra distansutbildning.

En vanlig situation som studie- och yrkesvägledarna beskriver är att eleven har visat intresse för en utbildning som studie- och yrkesvägledaren kan behöva bredda. Exempel på det är när eleven har uttryckt ett önskemål om en utbildning som inte finns inom kommunens utbildningsutbud eller ett yrke som har låg efterfrågan på arbetsmarknaden i närområdet. De kan synliggöra hur lång tid det tar att nå ett mål genom att visa tidslinjer eller

visa listor på bristyrken i regionen. De ger eleverna olika uppgifter mellan samtal, såsom att själva ta reda på mer information om en viss utbildning eller yrke. Det förekommer exempel på att de växlar mellan att ge eleverna bred information och att ställa frågor, för att eleverna själva ska bli varse om vad de behöver veta mer om.

Många studie- och yrkesvägledare saknar arbetssätt och strategier för att utmana begränsande föreställningar

För att eleverna ska kunna göra väl underbyggda val är det av vikt att de inte begränsas av föreställningar om kön och social eller kulturell bakgrund i sina val av studier och yrke. Att synliggöra, men framför allt förändra föreställningar eller värderingar kan i ett samtal vara utmanande. Studie- och yrkesvägledare behöver därför ha arbetssätt och strategier för att utmana elevers studie- och yrkesval utifrån dessa föreställningar.

I granskningen ser vi att studie- och yrkesvägledarna behöver utveckla sina strategier och arbetssätt kring detta i en majoritet av verksamheterna. Även om de flesta studie- och yrkesvägledare har arbetssätt för att på olika sätt vidga elevernas studie- och yrkesval generellt, saknas det i många fall en beredskap för att vid behov kunna utmana eventuella begränsade föreställningar kring kön och social eller kulturell bakgrund. Studie- och yrkesvägledarna har i regel inte ett genomtänkt arbete för hur och när detta ska göras eller hur studie- och yrkesvägledarna kan ta reda på elevernas föreställningar om kön och social eller kulturell bakgrund.

Några studie- och yrkesvägledare ger i intervjuerna förklaringar till varför de inte utmanar elevernas studie- och yrkesval kopplat till föreställningar om kön och social eller kulturell bakgrund. Några beskriver att de inte stöter på sådana situationer där de behöver utmana elevernas föreställningar. De menar vidare att eleverna inom komvux är vuxna individer som redan vet vad de vill och vad som kan påverka deras val och att det därmed inte finns samma behov av det som i gymnasieskolan. En annan förklaring är att de upplever det som känsligt att prata om vilka föreställningar som påverkar elevernas val. Det finns också studie- och yrkesvägledare som menar att de inte kan utmana eleverna till att vilja studera eller jobba med vad som helst, eftersom det finns ett begränsat utbud i kommunen eller att eleven kommer att nekas en viss utbildning på grund av att komvux budget inte medger det. Studie- och yrkesvägledarna är då mer inriktade på att hitta en lösning inom de möjligheter som finns för stunden snarare än att även utmana eleverna kring mer långsiktiga studie- och yrkesval.

Studie- och yrkesvägledare utmanar ibland när eleverna i stunden uttrycker särskilt starka föreställningar om framför allt kön

Flera studie- och yrkesvägledare ger ändå exempel i intervjuerna på hur de i vissa situationer utmanat elever som uttryckligen lyft föreställningar som begränsar deras möjligheter. Främst handlar det i dessa exempel om hur

studie- och yrkesvägledare uppmuntrar elever som tänker välja ett yrke som är traditionellt kvinno- eller mansdominerat. Ett återkommande exempel är att de i samtalet utmanar elever med utländsk bakgrund som har föreställningar om vad som är kvinnliga och manliga yrken. Studie- och yrkesvägledarna beskriver att de då förklarar vilka möjligheter som finns för kvinnor och män och att man kan arbeta med vad som helst oavsett kön. Det kan också handla om att en elev vars familj har låg utbildningsbakgrund inte anser sig kunna studera på universitet för att hans föräldrar inte gjort det. Studie- och yrkesvägledaren visar då hur en sådan väg kan se ut – några studie- och yrkesvägledare lyfter även fram möjligheten till CSN-bidrag för att visa på att det även finns ekonomiska möjligheter. Det framgår dock tydligt att sådana utmanande tillfällen sker sporadiskt i samtal med eleverna och främst reaktivt på förekommen anledning utifrån vad eleverna själva tar upp.

I några verksamheter har studie- och yrkesvägledare ett mer genomtänkt arbete för att utmana elevernas studie- och yrkesval

Det finns även några få verksamheter där studie- och yrkesvägledare har ett mer genomtänkt arbete för att utmana elevernas studie- och yrkesval utifrån begränsande föreställningar om kön och social eller kulturell bakgrund. Gemensamt för dessa studie- och yrkesvägledare är att de har ett medvetet och genomtänkt arbete för att *ta reda på* vad eleverna har för eventuella föreställningar. De har också ett genomtänkt arbete kring hur de använder ett eller flera arbetssätt och strategier utifrån olika elevers föreställningar och behov. Några av de arbetssätt som de uppger är att ställa utmanande frågor kring vad eleverna vill och vad som hindrar dem att nå sitt mål. De kan också utmana genom att boka in studiebesök, visa filmklipp med mer information om ett visst yrke som eleverna kan ha föreställningar kring. Till exempel kan de ge information om industri- och byggutbildningar för kvinnliga elever och visa på vad det faktiskt innebär att arbeta i modern industri. För elever som inte studerat på länge eller har kort utbildningsbakgrund arbetar studie- och yrkesvägledare med motiverande samtal. Då det i stället finns elever som satsar på högre studier och där studie- och yrkesvägledaren anar att det inte helt är elevernas egen vilja ställer studie- och yrkesvägledaren frågor om varför eleven väljer detta.

Huvudmäns och rektorers planering och organisering av den individuella studie- och yrkesvägledningen

Skolinspektionen har i denna del bedömt i vilken utsträckning huvudmannen och rektorn organiserar studie- och yrkesvägledning inför val av studier som utgår från elevernas behov och ger förutsättningar för väl underbyggda val av studier.

Skolinspektionen har bedömt att 28 av 30 huvudmän behöver utveckla arbetet inom detta område. Det är 22 huvudmän som i låg utsträckning bedöms organisera studie- och yrkesvägledning inför val av studier som utgår från elevernas behov och ger förutsättningar för väl underbyggda val av studier. Sex huvudmän har i flera delar ett sådant arbete, men har samtidigt utvecklingsområden. Vanliga utvecklingsområden är att huvudmannen och rektorn behöver

- utveckla sin styrning och ledning av den individuella studie- och yrkesvägledningen genom att konkretisera de nationella målen, tydliggöra prioriteringar och förväntningar samt följa upp kvaliteten i den individuella studie- och yrkesvägledningen
- utveckla sitt arbete med att kartlägga och analysera elevers och presumtiva elevers behov av individuell studie- och yrkesvägledning som en utgångspunkt för att planera, dimensionera, organisera och utforma den individuella studie- och yrkesvägledningen.

Endast två huvudmän har ett arbete av hög kvalitet inom området. Ett arbete med hög kvalitet kännetecknas av att huvudmannen och rektorn har en tydlig styrning och ledning med konkretiserade mål, tydliggjorda prioriteringar och förväntningar samt en uppföljning av kvaliteten i den individuella studie- och yrkesvägledningen. De känner till och utgår från elevers och potentiella elevers behov när de planerar, dimensionerar, organiserar och utformar den individuella studie- och yrkesvägledningen. Huvudmannen och rektorn arbetar vidare aktivt för att personalen ska ha kompetens inom olika områden av vikt för studie- och yrkesvägledningen. Det finns också ett aktivt arbete för att ge informationen om möjligheten till studie- och yrkesvägledning till den heterogena målgruppen.

Det saknas ofta en tydlig ledning, styrning och uppföljning av den individuella studie- och yrkesvägledningen

För att säkerställa att elever och potentiella elever ska få studie- och yrkesvägledning utifrån sina behov är huvudmannens och rektors styrning och ledning av den individuella studie- och yrkesvägledningen viktig. I arbetet kan nationella mål³⁹ konkretiseras och prioriteringar och förväntningar på studie- och yrkesvägledningen tydliggöras. Saknas målsättningar kan detta i sin tur försvåra eller hindra uppföljning av verksamheten. Vår bedömning är att merparten av huvudmännen och

³⁹ De nationella målen för studie- och yrkesvägledningen, som återfinns i framför allt läroplanen.

rektorerna saknar en sådan tydlig styrning och ledning och en uppföljning av kvaliteten i den individuella studie- och yrkesvägledningen.

Studie- och yrkesvägledningens specifika uppdrag konkretiseras sällan utifrån de nationella målen

Granskningen visar att det i många verksamheter helt saknas mål för den individuella studie- och yrkesvägledningen från huvudmannen och rektorn. Huvudmännen och rektorerna uttrycker återkommande att de inte har konkretiserat vad de nationella målen betyder för studie- och yrkesvägledningen i den egna verksamheten. Det är vanligt att huvudmännen och rektorerna i stället hänvisar till att det finns mer övergripande kommunala mål eller mål för komvux, där studie- och yrkesvägledningen ses som en central del. Sådana mål är exempelvis att invånare i kommunen ska komma i egenförsörjning eller att de ska minska avhopp från komvux-studier. Huvudmännen och rektorerna konstaterar dock själva att studie- och yrkesvägledningens roll i detta inte har förtydligats med konkretiserade nedbrutna mål.

Det finns inte hos dessa huvudmän heller någon tydliggjord prioritering och förväntan som skulle kunna klargöra hur uppdraget ska utföras i förhållande till de nationella målen. Vad som ändå finns i flera verksamheter är någon form av förväntningar på studie- och yrkesvägledarnas arbete i stort, exempelvis att de ska vara tillgängliga för samtal till alla som önskar, att de ska prioritera en viss målgrupp eller samverka med andra kommunala funktioner. Det finns även exempel på att några huvudmän har en nedskriven plan för studie- och yrkesvägledningen med förslag på aktiviteter att genomföra, men också att sådana planer är gamla eller att bara påbörjade alternativt endast finns för andra skolformer.

Det är desto vanligare att det förekommer att studie- och yrkesvägledarna har arbetsbeskrivningar. Däremot syftar dessa oftast endast till att förtydliga fördelning av arbetsuppgifter, skolformsdelar eller mer övergripande ansvarsområden. Detta finns framför allt när det finns flera studie- och yrkesvägledare hos huvudmannen. Det är vanligt att studie- och yrkesvägledare kan ha andra uppgifter, som mer administrativa arbetsuppgifter eller ansvar för antagning till komvux, studie- och yrkesvägledning inom andra skolformer och det kommunala aktivitetsansvaret. I dessa fall kan detta tydliggöras i arbetsbeskrivningar.

Det finns en stor tillit till studie- och yrkesvägledarens profession

Trots att det inte finns uttryckta mål, förväntningar och prioriteringar på studie- och yrkesvägledningen understryker flera huvudmän och rektorer att de ser studie- och yrkesvägledningen som oerhört viktig i komvuxverksamheten. Studie- och yrkesvägledaren uttrycks ha en central roll och vara navet i komvux. Huvudmännen och rektorerna betonar studie- och yrkesvägledarens roll för att individer ska hamna rätt från början och inte avbryta sina studier samt att de är viktiga för att elever ska komma vidare. De beskriver att de har ett stort förtroende för och tillit till att

studie- och yrkesvägledarna utifrån sin utbildning och profession har kunskap gällande arbetet, följer de etiska riktlinjer som finns kopplade till professionen och är insatta i de nationella målen.

Överlag ger studie- och yrkesvägledarna en positiv bild av ledningen och upplever att de får förtroende och tillit att genomföra sitt arbete på bästa sätt. De har en nära kontinuerlig kontakt och återkommande avstämningar med rektorn eller biträdande rektorn, men fokus är då ofta på antagnings- och elevärenden, arbetsbelastning, behov som uppkommer i verksamheten eller sådant som studie- och yrkesvägledaren signalerar om. Flera studie- och yrkesvägledare uttrycker själva att deras uppdrag är att göra det som förväntas av en studie- och yrkesvägledare utifrån sin utbildning, att de leder sitt eget arbete, att de har en hög grad av självständighet i sitt arbete – men att de får stöd om de efterfrågar det.

Det är ovanligt att huvudmän och rektorer följer upp kvaliteten i den individuella studie- och yrkesvägledningen

I granskningen ser vi att merparten av huvudmännen och rektorerna inte följer upp kvaliteten i den individuella studie- och yrkesvägledningen. Då det inte heller finns en tydlig styrning och ledning av arbetet gör detta att arbetet i stort sett ligger inom studie- och yrkesvägledarens friutrymme att bestämma över. Flera studie- och yrkesvägledarna beskriver själva att de ser ett behov av att förbättra uppföljningen av deras arbete och följa upp kvaliteten i den individuella studie- och yrkesvägledningen. En konsekvens av att huvudmännen och rektorerna inte följer upp den individuella studie- och yrkesvägledningen är att studie- och yrkesvägledare efterfrågar ett större intresse och engagemang för deras arbete från ledningshåll.

Huvudmännen och rektorerna beskriver i flera fall att uppföljningen av studie- och yrkesvägledningen är en del i den större uppföljningen av komvux, exempelvis uppföljningen av elevers genomströmning och avbrott på kurser. Studie- och yrkesvägledningen ses som en integrerad del av helheten med fokus på elevernas resultat. Uppföljningen sätts dock inte i relation till med vilken kvalitet den individuella studie- och yrkesvägledningen bedrivs. Anledningar till att den individuella studie- och yrkesvägledningen inte följs upp är enligt några huvudmän och rektorer att de inte har definierat vad kvalitet i studie- och yrkesvägledningen innebär och att de funderar på vem som kan avgöra vad som är kvalitet i studie- och yrkesvägledningssamtalet.

När det i granskningen hos några huvudmän och rektorer görs någon form av begränsad uppföljning av studie- och yrkesvägledningen är det relativt vanligt att det finns frågor i de elevenkäter som används, och i vissa fall att det görs intervjuer med elever. Frågorna som berör studie- och yrkesvägledningen i enkäterna är dock ofta av mer generell karaktär och handlar om tillgängligheten och om personen träffat en studie- och yrkesvägledare. Utifrån elevsvaren görs inte heller någon ytterligare uppföljning eller analys av kvaliteten i den individuella studie- och

yrkesvägledningen. Det förekommer också hos några huvudmän att de gör en viss kvantitativ uppföljning, såsom antalet studie- och yrkesvägledningssamtal eller tillgänglighet för bokade tider samt studie- och yrkesvägledarens arbetsbelastning.

De huvudmän som har lagt ut viss studie- och yrkesvägledning på entreprenad till enskilda utbildningsanordnare som ett komplement till den studie- och yrkesvägledning som ges i kommunens regi, har i avtalen angett vad kommunen förväntar sig av studie- och yrkesvägledningen. Dessa krav uppfattas dock i vissa verksamheter som övergripande och att det blir upp till respektive anordnare att tolka avtalet. Studie- och yrkesvägledningen på entreprenad följs upp exempelvis genom elevenkäter, skriftliga rapporter och kommunens årliga verksamhetsbesök med intervjuer med fokus på sådant som tillgänglighet och hur arbetet fungerar i praktiken. Det förekommer hos någon huvudman att utbildningen på entreprenad följs upp generellt, men att det i denna uppföljning inte finns fokus på studie- och yrkesvägledningen. Hos några huvudmän ingår flera huvudmäns utbildning i samma uppföljning och kan inte visa eventuella utvecklingsbehov för studie- och yrkesvägledningen kopplat till den specifika huvudmannens verksamhet och dessa elevers behov.

Ett fåtal huvudmän har en hög kvalitet i arbetet med att styra, leda och följa upp studie- och yrkesvägledningen

Hos de få huvudmän vi har bedömt att styrningen och ledningen av den individuella studie- och yrkesvägledningen är tydlig har de konkretiserat de nationella målen tillsammans med mer övergripande kommunala mål. Dessa har arbetats fram utifrån verksamhetens förutsättningar specifikt för studie- och yrkesvägledningen i komvux. Det framgår hur elever och potentiella elever ska få studie- och yrkesvägledning utifrån sina behov, exempelvis genom att rikta olika typer av insatser gentemot olika elevgrupper. Prioriteringar och förväntningar som finns relaterar till målen och är förankrade i verksamheten med en tydlig arbetsfördelning, som kan användas för att fördela specifik kompetens till ett visst uppdrag. I vissa fall finns detta nedtecknat i någon form av plan för studie- och yrkesvägledningen i komvux som ger en riktning och ett stöd för arbetet med studie- och yrkesvägledningen.

De huvudmän och rektorer som vi har bedömt har en hög kvalitet i uppföljningen har också en hög kvalitet i sin styrning och ledning av arbetet. Uppföljningen kopplas till de mål som satts upp. De har också flera olika sätt att följa upp den individuella studie- och yrkesvägledningen för att kunna belysa kvaliteten i den. Exempelvis följer de upp de planer som finns för studie- och yrkesvägledningen tillsammans med verksamhetsplanen för komvux, aktiviteter som vidtas, nyckeltal kopplade till lokala och nationella mål samt elevers uppfattning. Uppföljningen sätts sedan i relation till den studie- och yrkesvägledning som genomförs.

Den individuella studie- och yrkesvägledningen planeras och dimensioneras sällan utifrån elevernas behov

Studie- och yrkesvägledningen ska utgå från elevers och potentiella elevers behov. Kännedom om och en analys av dessa behov blir därför en viktig utgångspunkt för huvudmannens och rektorns arbete med att utforma verksamheten. Även yttre faktorer, såsom arbetsmarknadsläget, inflyttning/utflyttning i kommunen, mottagande av nyanlända, behöver beaktas eftersom de kan påverka behov av studie- och yrkesvägledning. Granskningen visar dock att merparten av huvudmännen och rektorerna inte har en samlad bild av behoven som ett underlag för arbetet med den individuella studie- och yrkesvägledningen. Vår bedömning är att de flesta huvudmän och rektorer därmed inte tillräckligt planerar, dimensionerar, organiserar och utformar den individuella studie- och yrkesvägledningen utifrån de behov som finns.

Huvudmannen och rektorn har ofta ingen samlad bild av behovet av studie- och yrkesvägledning utifrån lokala förutsättningar

De flesta huvudmän och rektorer i granskningen har inte tagit reda på behovet av individuell studie- och yrkesvägledning på ett sådant sätt att de har en samlad bild av elevers och potentiella elevers behov utifrån lokala förutsättningar. Många huvudmän och rektorer kan ha viss kunskap om vilka behov som finns hos de som sökt sig till studie- och yrkesvägledningen, men har inte kunskap om vilket behov som finns i övrigt. De flesta huvudmän och rektorer saknar även kunskap om vem som tar del och inte tar del av studie- och yrkesvägledning i kommunen. De vet därmed inte vilka eventuella behov av individuell studie- och yrkesvägledning som kan finnas hos de elever som inte redan sökt sig till verksamheten. De förlitar sig i stället ofta på studie- och yrkesvägledarnas uppfattning och utgår i sitt arbete från efterfrågan på studie- och yrkesvägledning och studie- och yrkesvägledarnas arbetsbelastning.

De flesta huvudmän och rektorer nämner ändå några olika sätt de har för att få reda på behov av studie- och yrkesvägledning inom kommunen. Syftet är dock inte alltid att ta reda på vilka behov av just individuell studie- och yrkesvägledning som finns, utan snarare behov inom komvux generellt. Exempel på hur de kan få reda på behov är genom samverkan med andra aktörer, såsom Arbetsförmedlingen, kommunens arbetsmarknads- eller integrationsenhet, det lokala näringslivet, gymnasieskolor och ansvariga för det kommunala aktivitetsansvaret. Vanligt är också någon form av omvärldsbevakning genom statistik eller annan information om exempelvis arbetslöshet, antal arbetssökande i olika åldrar, befolkningsförändringar, invånarnas utbildningsnivå, gymnasieavbrott, företagsetableringar och varsel. Det kan utöver detta ofta i deras arbete finnas en mer generell uppfattning om vikten av studie- och yrkesvägledning och målgruppens behov i stort, att vuxnas studie- och yrkesvägledningsfrågor kan vara komplexa eller att behovet kan komma att öka exempelvis kopplat till kommande reformer inom komvux.

Utformningen av studie- och yrkesvägledningen utgår primärt från andra faktorer än elevernas behov

Även om huvudmännen och rektorerna till viss del känner till behov som finns hos elever och potentiella elever, visar granskningen att de ofta utgår från andra faktorer än sådana behov när de sedan organiserar, dimensionerar och tillsätter resurser till sin studie- och yrkesvägledning. Flera huvudmän och rektorer nämner att de utgår från den budgetram som redan är satt för komvux och vad som ryms inom den. Elevers och potentiella elevers behov av studie- och yrkesvägledning ligger inte till grund för budgettilldelning även om rektorn beskrivs kunna dimensionera studie- och yrkesvägledningen på olika sätt inom den tilldelade budgeten. Några huvudmän och rektorer utgår från mer fasta parametrar som ett visst antal elever per studie- och yrkesvägledare, även om det finns kännedom om att det kan finnas olika behov hos elever kopplat till olika verksamheter och ett behov av att revidera sådana uppsatta nyckeltal.

De flesta huvudmän och rektorer i granskningen uppfattar att de, trots att de inte känner till behoven fullt ut, kan möta behovet av studie- och yrkesvägledning. Detta grundar de på att studie- och yrkesvägledarna hinner ta emot de individer som söker sig till dem. Det nämns dock hos vissa huvudmän att studie- och yrkesvägledare inte hinner möta hela behovet i samtalen de har, att personer kan få vänta på samtal och att studie- och yrkesvägledare har en sådan arbetsbelastning att de inte hinner ge individuell studie- och yrkesvägledning till de personer som behöver det.

Ett fåtal huvudmän och rektorer känner till behoven som finns och utformar sin studie- och yrkesvägledning utifrån detta

Arbetet hos det fåtal huvudmän och rektorer som har en hög kvalitet i arbetet kännetecknas av att de får en bred bild av behoven av studie- och yrkesvägledning genom att använda flera olika sätt och instanser för att fånga upp målgruppens behov. De har därmed en samlad bild som de aktivt använder som grund för att dimensionera, planera, utforma och organisera studie- och yrkesvägledningen. Exempelvis har dessa huvudmän och rektorer förstärkt studie- och yrkesvägledning till vissa elevgrupper, knutit studie- och yrkesvägledare närmre andra kommunala aktörer utifrån behov eller utökat och fördelat tjänster och kompetens utifrån olika behov som identifierats.

Många studie- och yrkesvägledare får till stor del förutsättningar för att ha ändamålsenlig och aktuell kompetens

Granskningen visar att huvudmännen och rektorerna i de flesta verksamheter bedöms ha ett arbete för att ta reda på vilken kompetens som finns och behövs för att studie- och yrkesvägledarna ska ha en ändamålsenlig kompetens. De ger också ofta generella förutsättningar för att studie- och yrkesvägledare ska kunna hålla sig uppdaterade och öka sin kunskap och kompetens. Kompetensutveckling om utbildning och arbetsmarknad är vanligt förekommande, medan kompetensutveckling

kring hur begränsande föreställningar kan utmanas är mer ovanligt i de granskade verksamheterna.

Huvudmän och rektorer tar reda på vilken kompetensutveckling som studie- och yrkesvägledarna behöver

Vår bedömning är att de flesta huvudmän och rektorer regelbundet följer upp behov av kompetensutveckling i samtal med studie- och yrkesvägledarna, även om det kan ske olika strukturerat. Hos de flesta huvudmännen tas det regelbundet upp under medarbetarsamtal, ibland kompletterat med att det diskuteras vid andra avstämningar. Andra sätt som huvudmännen och rektorerna identifierar behov av kompetensutveckling är genom förändring i lagstiftning, behov hos dem som söker studie- och yrkesvägledning, inspel från regionala nätverk samt utifrån diskussioner i personalgrupper. I enstaka fall gör huvudmannen och rektorn någon form av utvärdering av studie- och yrkesvägledarnas kompetens eller använder strukturerade kompetensutvecklingsplaner för all studie- och yrkesvägledning.

När studie- och yrkesvägledning utförs av enskilda utbildningsanordnare på entreprenad har huvudmannen i avtal angett att studie- och yrkesvägledare ska vara utbildade och i verksamhetsrapporter följt upp kompetensutveckling som ges och vilka ytterligare behov de ser. Det finns dock även huvudmän som uttrycker att de enskilda utbildningsanordnarna enligt avtalen förväntas kompetensutveckla sina medarbetare men att detta inte sedan följs upp.

Många studie- och yrkesvägledare har goda förutsättningar för kompetensutveckling men innehållet avgörs i flera fall på egna initiativ

Möjligheten till kompetensutveckling upplevs ofta god av studie- och yrkesvägledarna och de upplever att det finns generella förutsättningar för att hålla sig uppdaterade. Det är vanligt att studie- och yrkesvägledare ingår i olika regionala studie- och yrkesvägledarnätverk tillsammans med andra studie- och yrkesvägledare, vilket beskrivs som ett sätt att få kompetensutveckling kontinuerligt. I granskningen finns dock även enstaka exempel på att studie- och yrkesvägledare inte har något nätverk som de ingår i och inte heller några kollegor att utbyta erfarenheter med. Hos ett fåtal huvudmän ser vi att det finns en mer uttalad förväntan på att studie- och yrkesvägledarna ska kompetensutveckla sig uttryckt genom en veckovis avsatt tid för utvecklingsarbete eller erfarenhetsutbyte mellan studie- och yrkesvägledare.

Initiativ till kompetensutveckling kan i vissa fall tas av huvudmannen och rektorn, men i flera verksamheter uttrycks det att det främst sker på studie- och yrkesvägledarnas eget initiativ utifrån vad de själva anser att de behöver. Huvudmännen och rektorerna har då en förväntan på att studie- och yrkesvägledarna håller sig uppdaterade och förutsätter att de tar ansvar för sin fortbildning. Studie- och yrkesvägledare beskriver att de på

eget initiativ läser och håller sig uppdaterade om nya regelverk genom omvärldsbevakning i syfte att kunna ge aktuell information i sin studie- och yrkesvägledning.

Vanligt med kompetensutveckling om utbildning och arbetsmarknad men sällan kring hur begränsande föreställningar kan utmanas

Studie- och yrkesvägledare får aktuell kunskap om regelverk och förändringar inom komvux och i utbildningssystemet i stort på flera olika sätt. Ofta används de regionala studie- och yrkesvägledningsnätverken, Skolverkets olika nyhetsbrev, webinarier och konferenser samt aktiviteter från exempelvis andra myndigheter. Inom detta område förekommer det återkommande att rektorer eller andra personer inom huvudmannens organisation är behjälpliga med att mer strukturerat sprida kunskap till studie- och yrkesvägledarna exempelvis om kommande reformer inom komvux.

Studie- och yrkesvägledare får i regel även del av insatser för att få aktuell kunskap om arbetslivets kvalifikationskrav och hur arbetsmarknaden ser ut inom olika yrkesområden. Detta får de exempelvis genom möten med Arbetsförmedlingen och näringslivsrepresentanter, externa konferenser, inom de regionala studie- och yrkesvägledningsnätverken eller genom att de ingår i branschråd eller andra nätverk. Några studie- och yrkesvägledare lyfter dock att kompetensutvecklingen varit begränsad. De tycker att det är svårt att hålla sig uppdaterade då det sker förändringar kontinuerligt samt att omvärldsbevakningen blir lidande om det är för mycket att göra.

Det är dock sällan som studie- och yrkesvägledare har fått del av kompetensutvecklingsinsatser som kan ge dem ytterligare kunskap om och förståelse för hur kön samt social eller kulturell bakgrund påverkar individers studie- och yrkesval samt kunskap om hur föreställningar om utbildningar och yrken kan utmanas. Det fåtal studie- och yrkesvägledare som har fått del av några insatser har vanligtvis fått inom ramen för annan fortbildning, via de regionala nätverk de ingår i eller som ett innehåll i någon extern konferens. Flera huvudmän och rektorer uttrycker att de utgår från att studie- och yrkesvägledarna genom sin utbildning har med sig kunskaper kring detta, och att kompetens inom detta område redan finns.

De flesta huvudmän ger information om studie- och yrkesvägledning men vet inte vem informationen når ut till

Granskningen visar att huvudmännen och rektorerna i regel också ger information om studie- och yrkesvägledningen på ett sätt som kan nå ut till en heterogen målgrupp. Med kunskap om hur informationen når ut skulle huvudmännen och rektorerna dock kunna anpassa informationen utifrån målgruppen.

Huvudmän och rektorer informerar brett i syfte att nå en heterogen målgrupp

Vår bedömning är att de flesta huvudmän och rektorer ger information om studie- och yrkesvägledningen på olika sätt för att nå målgruppen. Huvudmännen och rektorerna försöker ha olika kanaler för att se till att informationen om möjligheten till studie- och yrkesvägledningen kan nå ut till så många som möjligt. Samtliga huvudmän som ingått i granskningen ger information via kommunens hemsida. Även om det är vanligt att använda flera sätt finns det exempel på att hemsidan i stort sett är det enda sättet att informera på. Andra sätt som används i mer eller mindre utsträckning är information i sociala medier, affischer på olika platser, annonser i tidningar, utskickade kurskataloger eller via andra aktörer som möter potentiella elever, exempelvis andra kommunala aktörer och Arbetsförmedlingen. Studie- och yrkesvägledare informerar också exempelvis vid utbildnings- och jobbmässor, på gymnasieskolor, öppna förskolor och bibliotek. Eleverna beskriver själva ofta att de fått information om studie- och yrkesvägledningen via tips från bekanta, sedan tidigare känt till funktionen eller vid informationsmöten när de redan påbörjat studier.

I huvudmännens skriftliga information, på framför allt hemsidor, står i regel hur man kan komma i kontakt med studie- och yrkesvägledare och det har i flera fall tydliggjorts vad studie- och yrkesvägledning innebär och kan bidra med. I vissa huvudmäns information förekommer dock endast kontaktuppgifter till studie- och yrkesvägledare, och ingen ytterligare förklaring av studie- och yrkesvägledning. Detta gör det svårt att veta vad studie- och yrkesvägledaren kan ge stöd kring. Det finns också elever i granskningen som efterlyser mer förklaring av studie- och yrkesvägledarens uppdrag samt mer lättillgänglig information kring möjligheterna till studie- och yrkesvägledning.

I granskningen finns ett fåtal huvudmän som vi bedömer har arbetat mer strategiskt för att nå ut med information om studie- och yrkesvägledning till olika grupper inom målgruppen. Främst handlar det om att de identifierat grupper som de särskilt önskar nå ut till och gör särskilda insatser mot eller att de sett ett behov av att kommunicera på olika sätt för att nå olika invånargrupper i kommunen.

Informationen skulle kunna anpassas till elevernas behov om det fanns kunskap om vem som tar del av studie- och yrkesvägledningen

Merparten av huvudmän och rektorer har inte tagit reda på vem som tar del, eller inte tar del, av studie- och yrkesvägledning, i syfte att förstå hur informationen når ut. Vår bedömning är att huvudmannen och rektorn därmed inte har ett underlag för att kunna anpassa informationen utifrån olika behov och att det finns en risk att de inte når ut till individer som skulle behöva studie- och yrkesvägledning. Vissa huvudmän och rektorer uttrycker själva att informationen är allmänt hållen och att det finns behov av att arbeta systematiskt gällande informationskanaler och

ändamålsenlighet i informationen för att nå ut till vissa specifika grupper. Endast enstaka huvudmän och rektorer har beaktat jämställdhetsaspekter i informationsarbetet, såsom att medvetet synliggöra både män och kvinnor i informationen.

Avslutande diskussion

Komvux har en stor betydelse för både den enskilda individens möjligheter att utbilda sig som för samhällets kompetensförsörjning.⁴⁰ Den individanpassning och flexibilitet som präglar komvux är central för att möta olika elevers behov. Samtidigt är det viktigt att den enskilda eleven kan få överblick över vilka möjligheter som finns och stöd att sätta dessa i relation till sina egna behov, önskemål och förutsättningar. Den individuella studie- och yrkesvägledningen inom komvux är viktig för att vuxna elever ska kunna få kännedom och perspektiv på sina studie- och yrkesval, men också utmanas i sina val för att inte begränsa sina möjligheter. En god studie- och yrkesvägledning är en viktig del i arbetet med att motverka studieavbrott.

Skolinspektionen ser att det finns stora utvecklingsbehov i arbetet med den individuella studie- och yrkesvägledningen. I stort sett samtliga av de 30 granskade huvudmännen behöver på något sätt utveckla sitt arbete för att ge eleverna individuell studie- och yrkesvägledning av god kvalitet. Endast en huvudman har bedömts hålla en hög kvalitet i detta arbete. Denna granskning bekräftar till stor del den riskbild som var utgångspunkten för granskningen, och visar som utredningar tidigare pekat på: att det finns stora utvecklingsbehov inom studie- och yrkesvägledning på komvux.

I följande avsnitt diskuteras granskningens viktigaste iakttagelser med fokus på hur arbetet med den individuella studie- och yrkesvägledningen kan stärkas i komvux. Iakttagelserna och slutsatserna gäller de 30 verksamheter som har granskats och avser inte att ge en nationell bild av förhållandena.

Studie- och yrkesvägledningen behöver ta avstamp i elevernas behov, och inte i tillfälligheter

För att alla individer ska få studie- och yrkesvägledning utifrån sina behov krävs att det finns en organisation med beredskap att möta elever och potentiella elever med varierande behov. Många huvudmän och rektorer i vår granskning saknar dock en samlad bild av behoven av studie- och yrkesvägledning. De vet inte heller vem som tar del av studie- och yrkesvägledningen och inte, och känner främst till behoven hos de individer som redan sökt sig till studie- och yrkesvägledningen. Det bekräftar riskbilden att huvudmän ofta saknar sätt att identifiera behoven av studie- och yrkesvägledning, och att huvudmännen därmed inte alltid tolkar

⁴⁰ De övergripande målen för komvux är att vuxna ska stödjas och stimuleras i sitt lärande, vuxna ska ges möjlighet att utveckla sina kunskaper och sin kompetens i syfte att stärka sin ställning i arbets- och samhällslivet samt att främja sin personliga utveckling, den ska ge en god grund för elevernas fortsatta utbildning, och den ska utgöra en bas för den nationella och regionala kompetensförsörjningen till arbetslivet. (20 kap. 2 § skollagen)

regelverket utifrån de bakomliggande intentionerna om att det ska finnas tillgång utifrån behov.⁴¹

Det behövs kunskap om elevernas behov för att säkerställa att studie- och yrkesvägledningen möter lokala förutsättningar

Att inte känna till de samlade behoven gör det svårt för huvudmännen och rektorerna att veta om utformningen av studie- och yrkesvägledningen möter de lokala förutsättningarna i kommunen och om elever får möjligheter till studie- och yrkesvägledning utifrån sina behov. I arbetet räcker det inte att ha kunskap om behov hos målgruppen i stort och inom komvux generellt, eftersom lokala förutsättningar och behov kan skilja sig åt. Som *Utredningen om en utvecklad studie- och yrkesvägledning* konstaterar kan behoven av studie- och yrkesvägledning variera och behöver avgöras lokalt – för att kunna motsvara elevernas behov och därmed anses tillräcklig.⁴² Vi har i granskningen sett exempel som tyder på att det finns otillräckliga förutsättningar för att studie- och yrkesvägledare ska kunna ge en god studie- och yrkesvägledning till alla individer.

Huvudmännen och rektorerna i granskningen utgår ofta från givna budgetramar, och inte från de behov av studie- och yrkesvägledning de känner till, när de organiserar och dimensionerar sin studie- och yrkesvägledning. När rektorer ofta utgår från en redan given budgetram är det på en nivå där utrymmet för förändringar blir begränsat. Det finns risker när huvudmannens utformning av studie- och yrkesvägledningen inte har en grund i de behov som finns. I granskningen ser vi stora skillnader i dimensioneringen. Vissa studie- och yrkesvägledare i granskningen upplever inte heller att de hinner möta elevens behov i samtalen eller att de får fokusera mer på administrativa frågor än studie- och yrkesvägledning. Det är allvarligt om individer inte ges likvärdiga möjligheter till studie- och yrkesvägledning utifrån sina behov, utan att tillgången och kvaliteten på studie- och yrkesvägledningen beror på tillfälligheter.

Viktigt att huvudmännen utvecklar sätt att nå ut till individer i behov av studie- och yrkesvägledning

För att möjligheten till studie- och yrkesvägledning ska vara känd behöver huvudmännen och rektorerna se till att nå ut till alla elever och potentiella elever som kan ha behov av detta. Huvudmän ger i regel viss information om studie- och yrkesvägledningen, men flertalet har inte tagit reda på vem som tar del av studie- och yrkesvägledning. Det finns en risk att de som behöver studie- och yrkesvägledningen mest inte nås av erbjudandet. Det skulle kunna vara så att endast de som är välinformerade om vilken hjälp som finns, är de som får del av studie- och yrkesvägledningen.⁴³ Det kan

⁴¹ SOU 2019:4. *Framtidsval – karriärvägledning för individ och samhälle* s. 17, 188–189.

⁴² SOU 2019:4. *Framtidsval – karriärvägledning för individ och samhälle* s. 129–130.

⁴³ Skolverket (2022b) *Investera i studie- och yrkesvägledning* s. 13.

därmed bli främst en tillfällighet om huvudmännen träffar rätt med sitt erbjudande. Det är inte minst tydligt i utsagor från elever att de mer av slump kan ha fått information om möjligheten till studie- och yrkesvägledning, då de ofta beskrivit att de fått kännedom om det genom bekanta eller när de redan påbörjat sina studier.

Avsaknad av styrning och oreflekterad tillit till professionen riskerar bristande träffsäkerhet

Vi kan konstatera att det är ovanligt med en god styrning och uppföljning av den individuella studie- och yrkesvägledningen i de granskade komvuxverksamheterna. Detta trots att huvudmän och rektorer i granskningen betonar vikten av studie- och yrkesvägledning. Det finns sällan ett arbete med fokus på hur den individuella studie- och yrkesvägledningen ska utformas och utvecklas kvalitativt, precis som *Utredningen om en utvecklad studie- och yrkesvägledning* också konstaterat för skolväsendet i sin helhet.⁴⁴ I en forskningsöversikt från Skolverket framgår att skolledare sällan är tillräckligt införstådda med sitt ansvar för att leda och fördela arbetet med vägledningsfrågorna i verksamheterna.⁴⁵ I granskningen ser vi återkommande att studie- och yrkesvägledningens specifika uppdrag inte synliggörs och att huvudmän och rektorer har en oreflekterad tillit till professionen. Det gör att studie- och yrkesvägledare ensamt bär ansvar för utvecklingen av den individuella studie- och yrkesvägledningen och att de nationella målen uppnås.

Utan en tydlig styrning och ledning hamnar studie- och yrkesvägledningen i skymundan

I granskningen ser vi att studie- och yrkesvägledningens specifika uppdrag inte följs upp, utan hamnar i skymundan i uppföljningen av komvux som helhet. Studie- och yrkesvägledningen ses av huvudmän och rektorer i granskningen ofta som ett av flera perspektiv på hela verksamhetens arbete för att elever ska nå sina mål. Konsekvensen blir att de nationella mål som finns specifikt för studie- och yrkesvägledningen också hamnar i skymundan.

Ledningens arbete med studie- och yrkesvägledningen i de granskade verksamheterna tenderar att till stora delar ske reaktivt, och rör inte de mer strategiska frågorna om hur verksamheten kan utvecklas. Med en övervikt mot ett reaktivt arbete och med en avsaknad av målsättningar och prioriteringar i verksamheten finns en risk för bristande träffsäkerhet gentemot de nationella målen, framför allt gentemot de behov som elever och potentiella elever har. För såväl huvudmännen och rektorerna som studie- och yrkesvägledarna blir det i dessa fall svårt att avgöra hur väl de

⁴⁴ SOU 2019:4. *Framtidsval – karriärvägledning för individ och samhälle* s. 183.

⁴⁵ Skolverket (2020a), *Att välja för framtiden – Skolans stöd genom vägledning och lärande* s. 86. Skolverket har som ett stöd för huvudmän och rektorer tagit fram allmänna råd för arbetet med studie- och yrkesvägledning och ett verktyg just för att hjälpa rektorer och huvudmän analysera nuläget för studie- och yrkesvägledningsverksamheten och utvecklingsområden.

lyckas med uppdraget. Studie- och yrkesvägledare i de granskade verksamheterna efterfrågar ett större intresse och engagemang för deras arbete.

Oreflekterad tillit till en profession som ofta arbetar ensam

Huvudmän och rektorer uttrycker ett stort förtroende för och tillit till studie- och yrkesvägledares utbildning och kompetens i arbetet med den individuella studie- och yrkesvägledningen. Även om studie- och yrkesvägledaren i sin profession har kunskap och kompetens för uppdraget, har de inte möjlighet att känna till vilka behov av studie- och yrkesvägledning som finns hos andra individer än de som de träffar. Därför behöver det finnas en balans mellan styrning och en autonomi för professionen som har kunskap om hur uppdraget behöver utföras.

När det saknas konkretiserade mål för den individuella studie- och yrkesvägledningen samtidigt som ansvaret ofta vilar på enskilda studie- och yrkesvägledare blir verksamheten sårbar. I vissa verksamheter har studie- och yrkesvägledarna många olika uppdrag och uppgifter att prioritera mellan och förutsätts ta ansvar för sin fortbildning och förväntas hålla sig uppdaterade. Samtidigt lyfter studie- och yrkesvägledare att det är svårt att hålla sig uppdaterade i takt med ständiga förändringar och att omvärldsbevakningen blir lidande om det är för mycket att göra. Det finns utan styrning och ledning en risk att studie- och yrkesvägledning och kontinuerlig kompetensutveckling inte prioriteras på bekostnad av andra mer brådskande uppgifter.

Delar av studie- och yrkesvägledningen tenderar, utifrån vad denna granskning visar, att ges utan genomtänka arbetssätt och strategier. Det framstår som en svårighet för studie- och yrkesvägledarna att förklara hur de arbetar i samtalen i den individuella studie- och yrkesvägledningen. En förklaring skulle kunna ligga i att flera studie- och yrkesvägledare arbetar ensamma utan kollegor att diskutera arbetssätt och strategier med eller att sådana reflektioner inte är i fokus i möten med rektorn. En styrning, ledning och uppföljning, samt möjligheter till att utbyta erfarenheter strukturerat och lära av varandra skulle kunna bidra till att medvetandegöra vad som sker i studie- och yrkesvägledningssamtalen, och med detta som grund kan arbetet också utvecklas.

Det behövs ett genomtänkt arbete för att utmana elevers föreställningar kring studie- och yrkesval

Granskningen visar att många studie- och yrkesvägledare ger eleverna förutsättningar för att kunna vidga sina perspektiv på sitt studie- och yrkesval. Det framgår dock också att den individuella studie- och yrkesvägledningen bedrivs med olika kvalitet. Framför allt ser vi att det återkommande saknas en beredskap och ett genomtänkt arbete för att utmana elevernas studie- och yrkesval, så att de inte begränsas av sina föreställningar kring kön och social eller kulturell bakgrund.

En av Skolverkets forskningsöversikter visar att elevers val i alltför hög grad präglas av etablerade föreställningar om det "självklara" eller "normala" valet av utbildning och yrke. Föreställningarna styrs i praktiken av könstillhörighet samt socioekonomisk och kulturell bakgrund.⁴⁶ För eleverna är det därför avgörande att de möter studie- och yrkesvägledare med genomtänkta arbetssätt och strategier för att kunna utmana etablerade föreställningar. Även om en studie- och yrkesvägledare i ett enstaka samtal inte kan utmana elevers djupt rotade föreställningar, är det viktigt att studie- och yrkesvägledare har tänkt igenom vilka arbetssätt och strategier som kan användas i olika situationer.⁴⁷ Alla individer behöver dock inte alltid utmanas i sina föreställningar, utan detta kräver i sin tur att studie- och yrkesvägledaren har förmåga att känna igen och ifrågasätta stereotypa bilder av olika yrken och utbildningar.⁴⁸ En risk med att studie- och yrkesval begränsas av kön samt social eller kulturell bakgrund kan vara att det leder till ökad segregation och snedrekrytering, som *Utredningen om en utvecklad studie- och yrkesvägledning* konstaterar.⁴⁹

Ett proaktivt och medvetet arbete behövs för att utmana begränsande föreställningar

Ett proaktivt och medvetet arbete blir grundläggande för att inte endast elever som själva ger uttryck för sådana föreställningar utmanas. Trots att många studie- och yrkesvägledare arbetar generellt med att vidga elevers perspektiv på sina val i samtalen så sker arbetet med att just utmana begränsande föreställningar ofta reaktivt, främst på förekommen anledning eller sporadiskt i samtal med eleverna. Det framkommer en bild av att det kan vara utmanande och en känslig fråga, att man inte vill ifrågasätta, att de inte stöter på sådana situationer eller att vuxna individer inte behöver utmanas i samma utsträckning som andra elever. När det inte finns arbetssätt som används kontinuerligt för att undersöka vilka uppfattningar individerna har kopplat till studie- och yrkesval, riskerar studie- och yrkesvägledarna att missa de tillfällen då det finns föreställningar som verkligen behöver utmanas.

Utöver att arbetet sker reaktivt, fokuserar studie- och yrkesvägledare ibland på att hitta en lösning "här och nu", snarare än att även se till elevens behov ur ett livslångt perspektiv. Kommunens begränsade utbildningsutbud och budget eller möjligheter på arbetsmarknaden är exempel på varför studie- och yrkesvägledare inte utmanar eleverna till att se möjligheterna i att studera eller arbeta med vad som helst. Det finns på så vis ibland en intressekonflikt mellan individens rätt att utveckla egna

⁴⁶ Skolverket (2020a). *Att välja för framtiden – Skolans stöd genom vägledning och lärande* s. 128f.

⁴⁷ I Skolverket allmänna råd (SKOLFS 2013:180) om arbete med studie- och yrkesvägledning står att studie- och yrkesvägledaren bör se till att vägledningssamtalen planeras och genomförs så att de utmanar elevens föreställningar om yrken och utbildningar utifrån kön samt utifrån social och kulturell bakgrund.

⁴⁸ SOU 2019:4. *Framtidsval – karriärvägledning för individ och samhälle* s.157f.

⁴⁹ SOU 2019:4. *Framtidsval – karriärvägledning för individ och samhälle* s. 14.

intressen och samhällets behov av kompetensförsörjning på arbetsmarknaden.⁵⁰

När studie- och yrkesvägledarna i stunden ändå utmanar elevernas val, handlar det främst om tydligt uttalade föreställningar kopplade till kön, i form av kvinno- och mansdominerade yrken. Detta ger en indikation på att kön kan vara lättare att uppmärksamma och att utmana föreställningar kring, samtidigt som social och kulturell bakgrund kan behöva ett mer medvetet och genomtänkt arbete. En försvårande faktor kan vara de förutsättningar som finns för många studie- och yrkesvägledare med få kollegor att diskutera dessa frågor med, ingen kontinuerlig kompetensutveckling inom området eller avsaknad av aktiv styrning och uppföljning från huvudmannen och rektorn.

Huvudmannens och rektorns styrning är avgörande för att studie- och yrkesvägledarna ska kunna utveckla arbetet

Huvudmannens och rektorns styrning är viktigt för att studie- och yrkesvägledare ska utveckla sitt arbete. Läroplanen för vuxenutbildningen är tydlig med att personalen, efter en av rektorn gjord arbetsfördelning, ska motverka sådana begränsningar av valet som grundar sig på föreställningar om kön och på social eller kulturell bakgrund.⁵¹ Rektorns styrning i detta arbete är viktigt för att säkerställa att detta görs samt att alla elever får möjlighet att utmanas i sina val. I granskningen är det många studie- och yrkesvägledare som sällan får del av kompetensutveckling kring detta och det är vanligt att huvudmän och rektorer utgår från att kompetensen finns. Det är problematiskt med tanke på att det i många verksamheter finns ett behov av att utveckla just detta arbete. Den här granskningen visar att huvudmannen och rektorn behöver ta ett större ansvar för detta arbete såväl som ett större ansvar för utvecklingen av den individuella studie- och yrkesvägledningen.

⁵⁰ Skolverket (2020a). *Att välja för framtiden – Skolans stöd genom vägledning och lärande* s. 97.

⁵¹ Lvx12, 2.2. Utbildningsval – arbete och samhällsliv.

Referenser

- Andersson, Per & Muhrman, Karolina (2023). Study and career counselling in Swedish adult education. Hämtad från British Journal of Guidance & Counselling [Hämtad 2025-05-02]. Publicerad 29 augusti 2023.
- Axelsson, M. & Gladoić, P. (2022). Studie- och yrkesvägledning i kombinationsutbildning – Avrapportering av ett forskningsuppdrag. Skolverket. Dnr 2021:1061. <https://www.skolverket.se/getFile?file=10010> [Hämtad 2025-05-02].
- Carlbaum, Sara (2022). Refugee women's establishment in the rural north of Sweden: cultural capital in meeting local labour market needs. Journal of Ethnic and Migration Studies, 48:5.
- Förordningen (SKOLFS 2012:101) om läroplan för vuxenutbildningen, Lvux 12.
- Lärarnas Riksförbund & Lärarförbundet (2022). Studie- och yrkesvägledares arbetsmiljö 2022 [Hämtad 2024-02-12].
- Proposition 2023/24:1 Budgetproposition. Utgiftsområde 16.
- Skollag. SFS 2010:800.
- Skolforskningsinstitutet (2019). Individanpassad vuxenutbildning – med fokus på digitala verktyg.
- Skolinspektionen (2019). Kommunal vuxenutbildning på gymnasial nivå – Granskning av huvudmäns och rektorers arbete för flexibilitet och individanpassning.
- Skolinspektionen (2021). Studieavbrott i kommunal vuxenutbildning. Huvudmäns och rektorers arbete med att främja fullföljande av studier och motverka avbrott.
- Skolverket (2013a). Skolverkets allmänna råd med kommentarer. Arbete med studie- och yrkesvägledning. Stockholm: Elanders Sverige AB.
- Skolverket (2019). Redovisning av uppdrag om att genomföra fortbildningsinsatser för att förbättra kvaliteten inom studie- och yrkesvägledningen. Dnr 7.5.2-2018:219. <https://www.skolverket.se/getFile?file=4051> [Hämtad 2024-03-15].
- Skolverket (2020a). Att välja för framtiden – Skolans stöd genom vägledning och lärande. <https://www.skolverket.se/getFile?file=6839> [Hämtad 2023-03-15].
- Skolverket (2020b). Distansundervisning i den kommunala vuxenutbildningen 2019. Dnr 2020:906. <https://www.skolverket.se/getFile?file=6777> [Hämtad 2024-03-14].

Skolverket (2022a). Elever och studieresultat i kommunal vuxenutbildning 2021. Dnr 2022:874. <https://www.skolverket.se/getFile?file=9945> [Hämtad 2024-03-15].

Skolverket (2022b) Investera i studie- och yrkesvägledning s. 13.

SOU 2018:71. En andra och en annan chans – ett komvux i tiden. Betänkande av Komvuxutredningen. Stockholm: Elanders Sverige AB.

SOU 2019:4. Framtidsval – karriärvägledning för individ och samhälle. Betänkande av Utredningen om en utvecklad studie- och yrkesvägledning. Stockholm: Elanders Sverige AB.

SOU 2020:66. Samverkande krafter – för stärkt kvalitet och likvärdighet inom komvux för elever med svenska som andraspråk. Betänkande av KLIVA-utredningen. Stockholm: Elanders Sverige AB.

Bilagor

Bilaga 1 Skolinspektionens kvalitetskriterier

Bilaga 2 Metod och urval

Bilaga 3 Granskade verksamheter

Bilaga 4 Aktuella bestämmelser

Bilaga 5 Referenspersoner

Bilaga 1 Skolinspektionens kvalitetskriterier

Här redovisas de kvalitetskriterier för hög kvalitet som de granskade verksamheterna har bedömts mot.

I vilken utsträckning arbetar studie- och yrkesvägledningen för att ge elever och presumtiva elever förutsättningar för att göra väl underbyggda val av studier?

Elevers behov och förutsättningar

Studie- och yrkesvägledarna arbetar med strategier och arbetssätt som kan användas för att ta reda på varje elevs behov och förutsättningar för att kunna göra väl underbyggda val av studier, och som kan anpassas till olika elevers situation.

Självkännedom och kännedom om utbildningsalternativ och arbetsmarknad

Det finns en variation av strategier och arbetssätt att använda i den individuella studie- och yrkesvägledningen för att utifrån olika elevers situation

- kunna stärka elevernas kännedom om möjliga utbildningsalternativ inom komvux och arbetsmarknadens behov och kvalifikationskrav
- kunna stärka elevens självkännedom i relation till olika valmöjligheter inom komvux och arbetsmarknadens behov och kvalifikationskrav, samt
- balansera de olika innehållen utifrån både elevens önskemål och vad eleven bedöms behöva.

Föreställningar kring kön och social eller kulturell bakgrund

Det finns en variation av strategier och arbetssätt att använda i den individuella studie- och yrkesvägledningen för att utmana elever kring deras studie- och yrkesval så att de inte ska begränsas av sina föreställningar kring kön eller av social eller kulturell bakgrund. Det finns ett genomtänkt arbete kring hur dessa strategier och arbetssätt ska användas utifrån olika elevers situation och i förhållande till syftet att elever inte ska begränsas av sina föreställningar om kön eller social eller kulturell bakgrund i förhållande till studie- och yrkesval.

Formulering av mål med studierna

Det finns en variation av strategier och arbetssätt som kan anpassas efter olika elevers situation för att i den individuella studie- och yrkesvägledningen aktivt stödja och stärka elever att formulera konkreta och uppnåeliga mål med sina studier samt planer och strategier för att nå dit.

I vilken utsträckning organiserar huvudman och rektor studie- och yrkesvägledning inför val av studier som utgår från elevernas behov och ger förutsättningar för väl underbyggda val av studier?

Planering och dimensionering av den individuella studie- och yrkesvägledningen utifrån elevernas behov

Huvudman och rektor arbetar aktivt och kontinuerligt med att kartlägga och analysera elevers och presumtiva elevers behov av individuell studie- och yrkesvägledning. I arbetet finns en medvetenhet om olika yttre faktorer som kan påverka behovet. Huvudman och rektor planerar och dimensionerar den individuella studie- och yrkesvägledningen utifrån elevers och presumtiva elevers behov av individuell studie- och yrkesvägledning. Huvudman och rektor tar i organiseringen och utformandet av den individuella studie- och yrkesvägledningen hänsyn till att utformningen av den individuella studie- och yrkesvägledning kan behöva anpassas efter elevernas olika behov.

Styrning och ledning av den individuella studie- och yrkesvägledningen

Huvudman och rektor har en tydlig styrning och ledning av den individuella studie- och yrkesvägledningen utifrån en konkretisering av vad de nationella målen innebär för den egna verksamheten. Styrningen och ledningen ger på ett tydligt sätt information om vilka prioriteringar som finns för den individuella studie- och yrkesvägledningen och vad som förväntas av den personal som har i uppdrag att ge individuell studie- och yrkesvägledning. Huvudman och rektor undersöker regelbundet med vilken kvalitet den individuella studie- och yrkesvägledningen bedrivs. Vid behov genomför rektor och huvudman konkreta insatser utifrån resultatet.

Förutsättning för ändamålsenlig och aktuell kompetens

Huvudman och rektor undersöker regelbundet vilken kompetens som finns hos personalen som har i uppdrag att ge individuell studie- och yrkesvägledning och vilken som behövs för att tillgodose elevers behov av individuell studie- och yrkesvägledning. Rektor och huvudman arbetar aktivt för samt ger förutsättningar för att personal som har i uppdrag att ge individuell studie- och yrkesvägledning har

- kunskap om och förståelse för hur kön samt social och kulturell bakgrund påverkar elevers studie- och yrkesval samt kunskap om hur elevers föreställningar om utbildningar och yrken kan utmanas
- aktuell kunskap om regelverk och förändringar som påverkar utbildning inom komvux och övergripande om utbildningssystemet i stort, samt

- aktuell kunskap om arbetslivets kvalifikationskrav och hur arbetsmarknaden ser ut inom olika yrkesområden.

Utformning av information om möjligheten till studie- och yrkesvägledning

Huvudman och rektor arbetar aktivt för att informationen om möjligheten till studie- och yrkesvägledning ska utformas på olika sätt för att nå den heterogena målgruppen. Informationen syftar till att beskriva möjligheten till studie- och yrkesvägledning och till att bidra till en ökad förståelse för vad studie- och yrkesvägledningen innebär och kan bidra med till den enskilda eleven. I arbetet beaktas vilka elever som i låg grad tar del av studie- och yrkesvägledningen och hur informationen kan riktas till dem på ett ändamålsenligt sätt.

Bilaga 2 Metod och urval

Skolinspektionen genomförde granskningen under hösten 2024. Nedan beskrivs hur urvalet av huvudmän gjordes, samt hur granskningen genomfördes.

Urval och beskrivning av de granskade verksamheterna

Granskningen omfattar 30 kommuner som är huvudmän för utbildning inom komvux och ger utbildning på grundläggande och gymnasial nivå. Utbildningen ges i egen regi eller som utbildning på entreprenad hos enskilda utbildningsanordnare, och i flera fall använder huvudmännen en kombination av dessa.

Urvalet har gjorts i flera steg. Utgångspunkten för urvalet är ett variationsurval där en jämn fördelning av kommuntyper eftersträvs utifrån Sveriges Kommuner och Regioners kommungruppsindelning. En utgångspunkt för urvalet är att kommunen ska vara huvudman för utbildning inom komvux. Kommuner som genom samverkansavtal i sin helhet överlämnat verksamheten till en annan kommun eller region och därmed inte längre är huvudman för någon utbildning, har inte omfattats av granskningen. Inga kommunalförbund har inkluderats i granskningen.

Utifrån ett urval om 40 kommuner begärde projektledningen in information från kommunerna om bland annat antal elever inom respektive skolformsdel, om utbildningen bedrivs i egen regi eller på entreprenad samt hur många som arbetar med att ge studie- och yrkesvägledning till elever inom dessa skolformsdelar.

Utifrån dessa uppgifter gjordes ett urval av 30 kommuner, med en variation sett till kommuntyp, geografiskt läge, elevantal, storlek på studie- och yrkesvägledarorganisation samt med en fördelning mellan kommuner som har mestadels egen regi, mestadels utbildning på entreprenad respektive en kombination av dessa. Det totala antalet elever på grundläggande och gymnasial nivå varierar och det var enligt huvudmännens uppgifter mellan 12 och 4 758 elever i dessa verksamheter vid tiden när granskningen inleddes.

Bedömning av kvalitet utifrån kriterier

Granskningens iakttagelser baseras på Skolinspektionens bedömning som gjorts utifrån kvalitetskriterier för det granskade området. Dessa kriterier är framtagna av Skolinspektionen och specifika för granskningen. Kriterierna baseras på en uttolkning av nationella mål och riktlinjer samt utredningar och studier som ligger till grund för granskningens riskbild.

Skolinspektionens bedömning har gjorts på en tregradig skala av att de uppfyller kvalitetskriterierna inom respektive frågeställning i hög utsträckning, i flera delar eller i låg utsträckning. Bedömningen har sammanställts i beslut som kommuniceras till berörda huvudmän. I denna rapport redovisas en samlad analys av bedömningarna av alla de granskade

verksamheterna och andra iakttagelser från granskningen. Skolinspektionens kriterier för hög kvalitet av det granskade området redovisas i bilaga 1.

Empiri och insamlingsmetod

Underlag för bedömning har inhämtats genom intervjuer vid verksamhetsbesök⁵² samt dokumentstudier. Intervjuerna har sammanställts i en tjänsteanteckning som huvudmännen fått ta del av och vid behov yttra sig över innan beslut har fattats.

Dokumentstudier

Inför verksamhetsbesöken har Skolinspektionen begärt in information från de granskade huvudmännen. Informationen rör bland annat hur studie- och yrkesvägledningen är organiserad, vilka möjligheter elever har till studie- och yrkesvägledning och hur de informeras, hur huvudman och rektor styr, leder och följer upp studie- och yrkesvägledningen, hur de tar reda på vilka behov av studie- och yrkesvägledning som finns inom kommunen samt hur huvudmannen och rektor arbetar med kompetensutveckling. Eventuella redan upprättade dokument kring detta har efterfrågats av huvudmännen. De inkomna dokumenten har använts som underlag för bedömning samt som ett underlag för att planera och genomföra besöket och de olika intervjuerna.

Intervjuer

Skolinspektionens verksamhetsbesök genomfördes mellan september och december 2024. För varje verksamhet som ingår i granskningen har vi intervjuat elever på grundläggande och gymnasial nivå⁵³, personer som har i uppdrag att ge individuell studie- och yrkesvägledning inför val av studier samt den eller de rektorer som ansvarar för studie- och yrkesvägledningen och en representant för huvudmannen. De elever som har intervjuats skulle i närtid ha deltagit i utbildning på grundläggande respektive gymnasial nivå hos aktuell huvudman och i närtid ha tagit del av studie- och yrkesvägledning inför val av studier inom komvux. Önskvärt var att både män och kvinnor var representerade i elevintervjuerna. Representant för huvudmannen kunde vara skolchef eller annan person hos huvudmannen som har verksamhetskunskap inom det granskade området. I vissa fall intervjuades därmed rektor även i egenskap av huvudmannens representant. Totalt i granskningen intervjuades

- 195 elever

⁵² Hos 29 av 30 huvudmän har besök genomförts på plats hos huvudmannen, i vissa fall kompletterat med en digital intervju. Hos en huvudman genomfördes hela granskningen digitalt.

⁵³ I vissa verksamheter där elevantalet är lågt har elevintervjuer behövt genomföras med elever från endast en av nivåerna.

- 75 personer som arbetar med att ge individuell studie- och yrkesvägledning
- rektorer och representanter för huvudmannen i 30 verksamheter.

Vid intervjuerna har Skolinspektionens utredare utgått från ett gemensamt intervjustöd, men frågornas formulering och ordning liksom vilka följdfrågor som ställts har varierat mellan intervjuerna.

Analysmetod

Analysen av granskningens iakttagelser utgår från granskningens riskbild, som är baserad på studier och tidigare granskningar på området. Urvalet av verksamheter avser att ge möjlighet att lyfta en bredd av exempel och identifiera eventuella mönster i de granskade verksamheterna. Med hänsyn till granskningens kontext kan iakttagelserna användas som grund för analys av andra verksamheter. Därmed ska Skolinspektionens tematiska kvalitetsgranskningar kunna användas som underlag för det lokala utvecklingsarbetet av landets samtliga verksamheter eller huvudmän. Iakttagelserna och slutsatserna gäller dock de verksamheter som har granskats och avser inte att ge en nationell bild av förhållandena.

Bilaga 3 Granskade verksamheter

Arjeplogs kommun

Avesta kommun

Burlövs kommun

Ekerö kommun

Gnesta kommun

Haparanda kommun

Härnösands kommun

Härryda kommun

Kramfors kommun

Kungsbacka kommun

Kävlinge kommun

Lilla Edets kommun

Malmö kommun

Norrköpings kommun

Norsjö kommun

Nässjö kommun

Sandvikens kommun

Solna kommun

Stenungsunds kommun

Strängnäs kommun

Säffle kommun

Sölvesborgs kommun

Tingsryds kommun

Tranås kommun

Varbergs kommun

Vimmerby kommun

Vännäs kommun

Västerviks kommun

Västerås kommun

Årjängs kommun

Bilaga 4 Aktuella bestämmelser

Elever i alla skolformer utom förskolan och förskoleklassen ska ha tillgång till personal med sådan kompetens att deras behov av vägledning inför val av framtida utbildnings- och yrkesverksamhet kan tillgodoses. Även den som avser att påbörja en utbildning ska ha tillgång till vägledning.⁵⁴

En elev i vuxenutbildningen kan ha behov av att kombinera studier i flera av de delar som ingår i vuxenutbildningen. Det förutsätter att det finns en nära samverkan mellan de olika delarna av vuxenutbildningen.

Vuxenutbildningen ska även samverka med verksamheter som hör till arbetslivet, yrkeshögskolan, folkhögskola och universitet och högskola samt med samhället i övrigt. Detta krävs för att eleverna ska få en utbildning av hög kvalitet samt underlag för val av kurser inom utbildningen och för vidare studier eller yrkesverksamhet. Genom att arbetslivet fortlöpande förändras när det gäller behov av kompetens och rekrytering av arbetskraft inom olika områden har studie- och yrkesvägledning i vid mening stor betydelse för eleven. Det är särskilt viktigt att vuxenutbildningen samarbetar med arbetslivet när det gäller yrkesutbildning.⁵⁵

Vuxenutbildningens mål att varje elev bland annat

- får information om arbetslivets aktuella och förväntade kompetensbehov,
- utvecklar sin självkännedom och förmåga till studieplanering,
- medvetet kan ta ställning till fortsatt studie- och yrkesinriktning på grundval av samlade erfarenheter och kunskaper,
- ökar sin förmåga att analysera olika valmöjligheter och bedöma vilka konsekvenser dessa kan få,
- har kännedom om arbetslivets och arbetsmarknadens villkor när det gäller bl.a. arbetsrätt och arbetsmiljö generellt och om möjligt, inom sin studieinriktning,
- har kännedom om möjligheter till vidare utbildning, praktik och arbete i Sverige och andra länder, och
- är medveten om att alla yrkesområden förändras i takt med teknisk utveckling, förändringar i samhälls- och arbetsliv samt ökad internationell samverkan och därmed förstår behovet av personlig utveckling i yrket.⁵⁶

Personalen ska, efter en av rektorn gjord arbetsfördelning, bland annat

- bidra med underlag för elevernas val av utbildning och yrke,

⁵⁴ 2 kap. 29 § skollagen (2010:800).

⁵⁵ Förordningen (SKOLFS 2012:101) om läroplan för vuxenutbildningen (Lvux12), 2.2 Utbildningsval – arbete och samhällsliv.

⁵⁶ Lvux12 2.2 Utbildningsval – arbete och samhällsliv.

- informera och vägleda eleverna inför deras val av kurser, vidare utbildning och yrkesverksamhet samt motverka sådana begränsningar av valet som grundar sig på föreställningar om kön och på social eller kulturell bakgrund,
- bidra till att presumtiva elever får information om olika utbildningsmöjligheter.⁵⁷

Som pedagogisk ledare för vuxenutbildning och som chef för lärarna och övrig personal i verksamheten har rektorn ansvar för verksamhetens resultat och, inom givna ramar, ett särskilt ansvar bland annat för att

- eleverna får information inför utbildningens början, en väl utformad introduktion i utbildningen samt stöd när det gäller att formulera mål för sina studier,
- studie- och yrkesvägledningen organiseras så att eleverna får information om och vägledning inför de olika val som vuxenutbildningen erbjuder samt inför val av framtida utbildning och yrke.⁵⁸

Huvudmannen ansvarar för att utbildningen genomförs i enlighet med bestämmelserna i skollagen, föreskrifter som har meddelats med stöd av lagen och de bestämmelser för utbildningen som kan finnas i andra författningar.⁵⁹ Rektorn beslutar om sin enhets inre organisation och ansvarar för att fördela resurser inom enheten efter elevernas olika förutsättningar och behov. Rektorn fattar i övrigt de beslut och har det ansvar som framgår av särskilda föreskrifter i skollagen eller andra författningar. Rektorn får uppdra åt en anställd eller en uppdragstagare vid skolenheten som har tillräcklig kompetens och erfarenhet att fullgöra enskilda ledningsuppgifter och besluta i frågor som avses i första stycket, om inte annat anges.⁶⁰

Huvudmannen ska se till att personalen som har hand om utbildningen i den verksamhet som huvudmannen har ansvar för enligt skollagen ges möjligheter till kompetensutveckling och har nödvändiga insikter i de föreskrifter som gäller för skolväsendet.⁶¹ Rektorn har, inom givna ramar, ett särskilt ansvar för att lärare, studie- och yrkesvägledare och annan personal får möjligheter till den kompetensutveckling som krävs för att de professionellt ska kunna utföra sina uppgifter och kontinuerligt ges möjlighet att dela med sig av sin kunskap, samt att lära av varandra för att utveckla verksamheten.⁶²

Varje huvudman inom skolväsendet ska på huvudmannanivå systematiskt och kontinuerligt ska planera och följa upp utbildningen, analysera

⁵⁷ Lvx12, 2.2. Utbildningsval – arbete och samhällsliv.

⁵⁸ Lvx12, 2.4 Rektorns ansvar.

⁵⁹ 2 kap. 8 § skollagen.

⁶⁰ 2 kap. 10 § skollagen.

⁶¹ 2 kap. 34 § skollagen.

⁶² Lvx12, 2.4 Rektorns ansvar.

orsakerna till uppföljningens resultat och utifrån analysen genomföra insatser i syfte att utveckla utbildningen. Sådan planering, uppföljning, analys och utveckling av utbildningen ska genomföras även på skolenhetsnivå. Kvalitetsarbetet på enhetsnivå ska genomföras under medverkan av lärare, övrig personal och elever. Rektorn ansvarar för att kvalitetsarbete vid enheten genomförs. Inriktningen på det systematiska kvalitetsarbetet ska vara att de mål som finns för utbildningen i skollagen och i andra föreskrifter (nationella mål) uppfylls.⁶³ Daglig pedagogisk ledning av vuxenutbildningen och lärarnas professionella ansvar är förutsättningar för att verksamheten ska utvecklas kvalitativt. Detta kräver att verksamheten ständigt prövas, att resultaten följs upp och utvärderas samt att nya metoder prövas, utvecklas och utvärderas.⁶⁴ Det pedagogiska arbetet ska ledas och samordnas av en rektor. Rektorn ansvarar för att planera, följa upp, utvärdera och utveckla utbildningen i förhållande till de nationella målen.⁶⁵

Utöver detta finns allmänna råd om arbete med studie- och yrkesvägledning som berör samtliga skolformer.⁶⁶

⁶³ 4 kap. 3–5 §§ skollagen.

⁶⁴ Lvux12, 1 Vuxenutbildningens uppdrag och värdegrund, Utveckling av vuxenutbildningens verksamhet.

⁶⁵ Lvux12, 2.4 Rektorns ansvar.

⁶⁶ Skolverket allmänna råd (SKOLFS 2013:180) om arbete med studie- och yrkesvägledning.

Bilaga 5 Referenspersoner

Åsa Sundelin, lektor, Stockholms universitet

Fredrik Berglund, undervisningsråd, Skolverket